

KAZIMIERZ ROSZKO

UNIwersytet Jagielloński

ZARYS GRAMATYCZNY DIALEKTU ORMIAN POLSKICH Z KUT

(opracował Andrzej Pisowicz)

Abstrakt: Ormiańsko- i grekokatolicki ksiądz Kazimierz Roszko (1916-1987), lektor języka ormiańskiego na Uniwersytecie Jagiellońskim, w latach 50. XX wieku zbierał materiały na temat wymierającego dialektu polskich Ormian, którym najdłużej mówiono w miasteczku Kut nad Czeremoszem. Jego praca doktorska przygotowana na ten temat pozostała w rękopisie. Artykuł zawiera jej zasadnicze fragmenty w opracowaniu Andrzeja Pisowicza. Jako materiał do rozprawy doktorskiej Roszki zostały użyte nie tylko teksty zebrane przez niego samego i zamieszczone w czasopiśmie „Folia Orientalia”, ale również materiały opublikowane w XIX wieku przez Jana Hanusza oraz dodatki księdza Bogdana Dawidowicza i Jerzego Kuryłowicza z lat 20. i 30. XX wieku. Rodzime wyrazy ormiańskiego dialektu z Kut są kontynuacją słownictwa starormiańskiego. Ponadto mowa polskich Ormian obfituje w zapożyczenia przede wszystkim turkijskie (głównie z języka kipczackiego), wśród których przytrafiają się słowa pochodzenia arabskiego (semickie) i perskiego (irańskie, indoeuropejskie). Sporo wyrazów zaczerpnęli kucy Ormianie z języka rumuńskiego, którym mówili jeszcze przed przybyciem nad Czeremosz. Najnowszą warstwę zapożyczeniową dialektu Ormian z Kut stanowią wyrazy ruskie i, oczywiście, polskie. W artykule omówiona jest fonetyka, morfologia i składnia na tle porównawczym. Aneks zawiera kilka tekstów ilustrujących dialekt.

Słowa kluczowe: Kut, język zachodnioormiański, dialekt kucki, Kazimierz Roszko, Uniwersytet Jagielloński

Wprowadzenie

Urodzony w 1916 roku we Lwowie ormiańsko- i grekokatolicki ksiądz Kazimierz Roszko¹ w latach 50. XX wieku zbierał materiały na temat wymierającego dialektu polskich Ormian, którym najdłużej mówiono w miasteczku Kutu nad Czeremoszem. Mimo ormiańskiego pochodzenia sam nie mówił tym dialektem. Jego językiem ojczystym był polski. Z liturgicznym starormiańskim (zwanym także klasycznym) oraz ze współczesnym literackim zachodnioormiańskim zapoznał się podczas studiów w Papieskim Kolegium Ormiańskim (Pontificio Collegio Armeno) w Rzymie w latach 1932-1938.

Po drugiej wojnie światowej ksiądz Roszko był proboszczem kościoła pod wezwaniem Trójcy Świętej w Gliwicach. Nabożeństwa odprawiał w obrządku ormiańskokatolickim. Z czasem zaczął się interesować dialektem Ormian polskich. Nawiązał kontakty z kilkoma mieszkającymi wtedy już głównie na Śląsku ostatnimi użytkownikami dialektu z Kut i spisał opowiadane przez nich krótkie teksty. Opublikował je wraz z przekładem na język francuski i słowniczkiem w dwóch numerach naukowego czasopisma „Folia Orientalia” o międzynarodowym zasięgu, które do dziś wydawane jest w Krakowie².

¹ [Uzupełniające dane o księdzu Kazimierzu Roszce od redakcji tomu:] Był synem kupca. W 1932 został wysłany przez arcybiskupa Józefa Teodorowicza do Papieskiego Kolegium Ormiańskiego w Rzymie. Tam w 1938 wyświęcił go na kapłana arcybiskup Sarkis Der-Abrahamian, z przeznaczeniem do archidiecezji ormiańskiej we Lwowie. Od tegoż roku ksiądz Roszko był wikariuszem w Stanisławowie, od 1942 administratorem parafii w Horodence, a w 1945 przeprowadził się z większością parafian w nowe granice Polski. Osiadł w Gliwicach, gdzie w dawnym kościele szpitalnym pod wezwaniem Trójcy Świętej zgromadził część wyposażenia parafialnego z Horodenki. Prowadził działalność duszpasterską wśród wiernych obrządku ormiańskokatolickiego na terenie Dolnego i Górnego Śląska. Równocześnie rozpoczęła działalność naukową. Obronił pracę magisterską w zakresie teologii (1950) na Uniwersytecie Jagiellońskim. Od 1959 był lektorem języka ormiańskiego na tymże uniwersytecie i autorem kilku publikacji naukowych z zakresu filologii ormiańskiej, m.in. wspólnie z Janem Braunem wydał *Katalog rękopisów ormiańskich i gruzińskich* (Warszawa 1950) oraz zbiór bajek i przysłów ormiańskich i gruzińskich *Pod Araratem i Kazbekiem* (Warszawa 1962). W 1964 wyjechał do Rzymu, następnie przez kilka lat pracował we Florencji u dominikanów, w Paryżu i u benedyktynów w USA. Nie mając możliwości pracy duszpasterskiej wśród Ormian, a znając biegle język ukraiński, przeszedł na obrządek grekokatolicki. Podjął obowiązki kapłańskie w Chicago, a następnie w Nazarecie w Ziemi Świętej. Na emigracji kontynuował badania naukowe, m.in. w 1970 roku wydał w Indianapolis gramatykę języka ormiańskiego *A Classical Armenian Grammar*. W archiwum Instytutu Pamięci Narodowej zachowała się „teczka personalna tajnego współpracownika pseudonim »K«: Kazimierz Roszko, imię ojca: Michał, ur. 09-02-1916” z zasobów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, prowadzona w latach 1963-1970 (sygn. IPN BU 00170/418).

² K. Roszko, *Les contes des Arméniens polonais de Kutu. Textes et traduction*, „Folia Orientalia”, 1, 1959, fasc. 2, s. 274-295; idem, *Les contes des Arméniens polonais de Kutu. Textes, traduction et vocabulaire (suite)*, „Folia Orientalia”, 4, 1961, s. 175-185.

Około roku 1980 kilkakrotnie kontaktowałem się z jedną z informaterek księdza Roszki, panią Anną Mojzesowicz (mieszkającą wtedy w Katowicach) i nagrałem teksty, które wcześniej opublikował on w roczniku „Folia Orientalia”. Pani Mojzesowicz przeczytała mi wówczas do mikrofonu nie tylko te teksty, które sama kiedyś dyktowała księdzu Roszce, ale również te, które mu wygłaszali inni użytkownicy ormiańskiego dialektu z Kut: Jan Mojzesowicz (zamieszkały w Płocku), Walerian Tumanowicz (zamieszkały w Tarnobrzegu), Mikołaj Mojzesowicz (zamieszkały w Obornikach Śląskich) oraz pani Abrahamowicz (nieznana z imienia, zamieszkała w Brzegu nad Odrą).

Od roku 1959 Kazimierz Roszko prowadził lektorat języka zachodnioormiańskiego w Instytucie Filologii Orientalnej Uniwersytetu Jagiellońskiego. W roku 1961 przygotował maszynopis swojej rozprawy doktorskiej, procedowanej na tymże uniwersytecie, zatytułowanej: „Badania nad dialektem Ormian polskich z Kut”. Zachowały się jej dwie recenzje: Eugeniusza Słuszkiewicza, który zaleca pracę do druku (po dokonaniu poprawek) oraz Tadeusza Milewskiego, który „popiera przyjęcie pracy jako dysertacji doktorskiej”³. Nie są znane losy przewodu doktorskiego księdza Roszki po roku 1961. Nie doszło do obrony dysertacji na Uniwersytecie Jagiellońskim, a autor wyjechał w 1964 roku na stałe za granicę. Zmarł 15 grudnia 1987 roku pod Chicago w Stanach Zjednoczonych, gdzie pracował jako duszpasterz grekokatolicki w środowisku emigrantów ukraińskich.

Jako materiał do rozprawy doktorskiej Kazimierza Roszki zostały użyte nie tylko teksty zebrane przez niego samego i opublikowane w czasopiśmie „Folia Orientalia”, ale również materiały opublikowane w XIX wieku przez Jana Hanusza⁴ oraz poprawki i dodatki księdza Bogdana Dawidowicza z lat 20. XX stulecia.

Rozprawa składa się z następujących części: Słowo wstępne – Wstęp. Ormianie polscy i ich język – Obrzędy weselne – Sprawy językowe – Nazwiska Ormian polskich – Bibliografia – Fonetyka – O budowie wyrazów – Nieco z morfologii na tle porównawczym – Kilka słów o składni na tle porównawczym – Teksty (w liczbie 31) – Tłumaczenie na język polski tekstów – Słownik – Spis osób i miejscowości użytych w tekście – Skorowidz osób i miejscowości – Dodatek

³ Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: sygn. Dokt. 49/61, K. Roszko, „Badania nad dialektem Ormian polskich z Kut”, praca doktorska na Wydziale Filologicznym UJ przy Katedrze Filologii Orientalnej w Krakowie, [Kraków] 1961.

⁴ J. Hanusz, *O języku Ormian polskich*, „Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności”, 11, 1886, s. 350-481 (Kraków 1886). Większą część tej pracy stanowią wyrazy zebrane w Kutach nad Czeremoszem (s. 368-477); idem, *O języku Ormian polskich. Głosownia gwary ormiańskiej w Kutach*, „Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności”, 13, 1889, s. 214-296. [Redakcja: Kilka uzupełnień do badań Hanusza w zakresie fonetyki polskich Ormian zaproponował rosyjski orientalista Aleksandr Tomson, związany z Cesarskim Uniwersytetem Noworosyjskim w Odessie: А. Томсонъ, *К фонетике говора польских (галицких) армян*, w: *Записки Императорскаго Новороссійскаго Университета*, 77, 1899].

(teksty nr 32 i 33) – Tłumaczenie na język polski tekstów nr 32 i 33 – Addenda – Spis treści.

Ponieważ większość tekstów źródłowych wykorzystanych przez księdza Roszkę w rozprawie, w tym także materiał leksykalny (słowniczki), była już publikowana⁵, celowym wydaje się udostępnienie czytelnikom czasopisma „Lehahayer” tylko jej wstępnej części, którą zatytułowałem *Zarys gramatyczny dialektu Ormian polskich z Kut*. Jako aneks źródłowy zamieszczamy kilka niepublikowanych dotąd tekstów kuckich, które ksiądz Roszko zamieścił w maszynopisie rozprawy doktorskiej.

Treść *Zarysu* stanowi poprawiona wersja oryginalnego maszynopisu, w której uwzględniłem, w miarę swoich możliwości, zarzuty stawiane doktorantowi przez recenzentów. Dokonałem także językowej redakcji tekstu Roszki i ujednoliciłem niekonsekwencje transkrypcyjne, a także naniosłem własne poprawki, zaznaczone w tekście monogramem A. P.

Nie istnieje żaden pełny opis struktury gramatycznej dialektu Ormian polskich z Kut, a mowa ta jest już praktycznie martwa, zatem publikacja nawet niepełnego opracowania, jakim jest *Zarys gramatyczny dialektu Ormian polskich z Kut* autorstwa księdza Kazimierza Roszki wydaje się uzasadniona – nawet mimo tego, że sama rozprawa została ostatecznie odrzucona przez Radę Wydziału Filologicznego (podobno wskutek interwencji prof. Zenona Klemensiewicza).

Rodzime wyrazy ormiańskiego dialektu z Kut są kontynuacją słownictwa starormiańskiego. Ponadto dialekt polskich Ormian obfituje w zapożyczenia przede wszystkim turkijskie (głównie z języka kipczackiego), wśród których przytrafiają się słowa pochodzenia arabskiego (semickie) i perskiego (irańskie, indoeuropejskie). Sporo wyrazów zaczerpnęli kucy Ormianie z języka rumuńskiego, którym mówili jeszcze przed przybyciem nad Czeremosz. Najnowszą warstwę zapożyczeniową dialektu Ormian z Kut stanowią wyrazy ruskie i, oczywiście, polskie.

Oto przykłady zapożyczeń turkijskich (w transkrypcji uproszczonej): ozga – „inny, obcy”, soj – „rodzaj, rodzina”, japyndza – „płaszcz” (por. polski wyraz opończa tego samego pochodzenia), joghran – „kołdra”, burik – „nerka”, kiradz – „wapno”.

Za pośrednictwem turkijskim (języki: kipczacki i osmański turecki) do dialektu Ormian polskich weszły między innymi wyrazy arabskiego pochodzenia: hadrełu – „przygotowywać”, nał – „podkowa”. Tą samą drogą (pośrednictwo turkijskie) do Kut dotarły wyrazy perskie: peszakar – „rzemieślnik”, dżigar – „wątroba”, szaptału – „brzoskwinia”.

⁵ Por. także A. Pisowicz, *Opowieści ormiańskie z miasteczka Kuty w tłumaczeniu na język polski wraz z komentarzami*, „Krakowskie Pismo Kresowe”, 8, 2016, s. 269-292, publikacja ta zawiera przekłady 18 tekstów ze zbioru K. Roszki.

Z języka rumuńskiego pochodzą następujące kuckie wyrazy dialektalne: bołt – „sklep”, odor – „klejnot”, berbecz – „baran”, kukurudz – „kukurydza”, furkulica – „widelec”, czokan – „młot”, brad – „jodła”, fag – „buk”, bernywak – „spodnie” (z rumuńskiego dialektu).

Z języka ruskiego wywodzą się słowa: pidłoha – „podłoga”, selezinka – „śledziona”, werba – „wierzba”. Z polskiego: sosna⁶.

Andrzej Pisowicz

Słowo wstępne

Moja praca jest odpowiedzią na liczne głosy ze sfer polskich naukowców, które domagały się zebrania tekstów w dialekcie polskich Ormian z Kut od osób jeszcze żyjących.

Pierwszym badaczem wspomnianego dialektu był Jan Hanusz, który udał się w lecie 1885 roku do Kut, by przyjrzeć mu się na miejscu. Doktor Hanusz opracował i wydał drukiem słownik oraz głosownię, chciał podać szerszy rys gramatyczny⁷, ale śmierć mu przeszkodziła. Co się tyczy informacji o gramatyce, można je znaleźć w słowniku oraz w jedynym tekście przez niego opublikowanym. Do teraz wszyscy naukowcy opierali się na tej pracy. Na nią powołuje się [Josef] Karst⁸, a także [Hraczia] Adżarian, który w 1909 roku wydał drukiem opracowanie pt. *Classification des dialectes arméniens*⁹. Na stronach 79-80 podaje w zarysie dane gramatyczne tegoż dialektu. Adżarian w 1953 roku opublikował za pośrednictwem Instytutu Języka Akademii Nauk Armeńskiej SRR w Erywanii *Issledowanie ardialskiego dialektu*¹⁰, omawiając dokładnie pracę Hanusza wraz z dialektem rumuńskich i węgierskich Ormian. W 1931 roku prof. Jerzy Kuryłowicz spędził pięć dni w Kutach i spisał kilka tekstów i kolęd ormiańskich, które publikuje „Folia Orientalia”¹¹. Poza tym prof. Tadeusz Kowalski zamieścił w „Myśli Karaimskiej” w 1938 roku pracę pt. *Wyrazy kipczackie w języku*

⁶ [Redakcja: Na ten temat szerzej zob.: G. Magakian, *Przegląd kilku polskich zapożyczeń w gwarze Ormian z Kut*, „Our Europe. Ethnography – Ethnology – Anthropology of Culture”, 8, 2019, s. 13-26. Z nowszych opracowań dialektów grupy, do której należał kucki, por.: A. O. Месропян, *Аспекты развития армянских диалектов в диаспоре центральной-европейских стран*, „Judaica Petropolitana”, 8, 2017, s. 108-116].

⁷ [Por. przypis 4 oraz: J. Hanusz, *Beiträge zur armenischen Dialectologie*, „Vienna Oriental Journal”, 1887-1889, 1, s. 181-197, 281-313; 2, s. 63-70, 124-132, 291-308; 3, s. 38-50].

⁸ J. Karst, *Historische Grammatik des Kilikisch-Armenischen*, Strasburg 1901.

⁹ H. Adjarian, *Classification des dialectes arméniens*, Paris 1909.

¹⁰ [Հ. Աճարյան [H. Aczarian], *Քննարկում Արմաշի քարտեզի* [Studium dialektu ardialskiego], Երևան [Erywan] 1953].

¹¹ [K. Roszko, *Les contes des Arméniens*, s. 274-295].

*Ormian polskich*¹², a prof. Eugeniusz Słuszkiewicz, indolog i armenista, opracował zapożyczenia tureckie polskich Ormian w „Roczniku Orientalistycznym” w t. XIV i XV: *Remarques sur la langue turque des Arméniens et sur les emprunts turcs de l’arménien*¹³.

Do zebranych przeze mnie tekstów pozwoliłem sobie włączyć te zgromadzone przez Hanusza i Kuryłowicza.

Ormianie polscy

Kiedy Ormianie przybyli na Ruś i do Grodów Czerwieńskich, trudno jest ustalić z całą dokładnością z powodu braku dokumentów¹⁴. To dało pretekst do pojawiania się różnych hipotez w tej sprawie.

I tak na przykład, znany dominikanin Sadok Barącz sądził, że uchodźcy ormiańscy po upadku stolicy Armenii Ani (1045) przybyli do Kijowa i do innych miejscowości już około 1062 roku. [Aleksander] Czołowski natomiast utrzymywał, że Ormianie, spędziwszy czas jakiś na terenie późniejszej Tatarii i na Krymie, dotarli na Ruś około XII stulecia. [Tadeusz] Gromnicki zaś i [Oswald] Balzer skłonni byli przyjąć wiek XIII, w końcu zaś [Czesław] Lechicki¹⁵ podawał jako datę osadnictwa ormiańskiego czasy Lwa Daniłowicza (1270-1301)¹⁶. Wiadomo nam jednakże z niepozostawiających wątpliwości dokumentów, że już za czasów św. Stefana, króla węgierskiego (975-1038)¹⁷, znajdowały się osady ormiańskie na jego ziemiach¹⁸. Jest również pewne, że w końcu XI stulecia istniała kwitnąca gmina w Kijowie, gdzie w czasach Włodzimierza Monomacha (1113-1125) wzniesiony został kościół ormiański, oraz że mnisi z Peczerskiej Ławry prowadzili z Ormianami dysputy na tematy religijne¹⁹. Przeto następcza

¹² T. Kowalski, *Wyrazy kipczackie w języku Ormian polskich*, Wilno 1938, odbitka z: *Księga pamiątkowa ku czci J. E. Hachana H. Seraji Szapszala w X-tą rocznicę Jego ingresu*.

¹³ [E. Słuszkiewicz, *Remarques sur la langue turque des Arméniens et sur les emprunts turcs de l’arménien*, „Rocznik Orientalistyczny”, 14, 1938, s. 136-154 ; 15, 1949, s. 268-320].

¹⁴ [Redakcja: Nie komentujemy tu opinii K. Roszki na temat osadnictwa Ormian w Polsce, które odzwierciedlają stan wiedzy, jaki istniał w jego czasach, odsyłając czytelnika do nowszych opracowań: K. Stopka, *Ormianie polscy – początki*, w: *Ormianie*, red. B. Machul-Telus, Warszawa 2014, s. 13-44; K. Stopka, A. A. Zięba, *Ormiańska Polska*, Warszawa 2018].

¹⁵ C. Lechicki, *Kościół ormiański w Polsce*, Lwów 1928, s. 10-12.

¹⁶ [Część historyków przyjmuje, że Lew I Halicki (lub Daniłowicz) był księciem halickim w latach 1264-1301, przemyskim w latach 1240-1269, bełskim w latach 1245-1269].

¹⁷ Stefan Święty objął tron Węgier w 997, a królem był od 1001 roku.

¹⁸ Simonis de Keza, *Chronicon Hungaricum*, Bedae 1782, s. 8, 77.

¹⁹ Ղ. Ալիշան [G. Aliszan], *Միսսյաւն. Տիարարտյայնի Միկնիսց աշխարհի* [Sisakan. Topografia kraju], Վենետիկ [Wenecja] 1893, s. 464; И. Троицкий, *Изложение веры Церкви Армянския начертанное Нерсесом, кафеликосом армянским, по требованию боголюбивого государя греков Мануила. Историко-догматическое исследование в связи*

się sama przez się hipoteza, więcej niż prawdopodobna, że gminy ormiańskie na Węgrzech i w Kijowie utrzymywały między sobą wzajemne stosunki za pośrednictwem Ormian osiadłych w osadzie (w pobliżu rzeczki Pełtwi), która później została nazwana Lwowem, jak to głosi dawny napis na jednej z bram Lwowa: *Dux Leo mihi fundamenta jecit, posteri nomen dedere Leontopolis*²⁰.

Jest rzeczą pewną, że we Lwowie Ormianie musieli być dość liczni dopiero w wieku XIV, za czasów króla Kazimierza Wielkiego. Wówczas to bowiem rozpoczęli w tym mieście budowę własnej katedry i mieli swego biskupa. Poza Lwowem byli Ormianie we Włodzimierzu, Łucku i Kamieńcu. Na ziemię polskie przynieśli swoje własne prawa, zebrane w tak zwanym statucie prawnym (ułożonym przez Mechitara Gosza), zatwierdzonym przez króla Zygmunta Starego w 1519 roku na sejmie piotrkowskim oprócz przywilejów i rady starszych ustanowionych jeszcze przez Kazimierza Wielkiego dla Ormian lwowskich i kamienieckich. Również król Władysław Jagiełło potwierdził prawa i przywileje nadane przez Kazimierza Wielkiego. Późniejsi władcy, jak Zygmunt August czy Jan Kazimierz, postępowali podobnie, a Jan III Sobieski (1686) przyznał sądom ormiańskim dalsze uprawnienia. Poza Lwowem i Kamieńcem Podolskim, gdzie kolonie ormiańskie były najliczniejsze, Ormianie osiedli także w innych miastach, trudniąc się głównie handlem i pośrednictwem w wymianie towarów między Polską i Europą Zachodnią a Wschodem: Turcją, Persją, Arabią, Syrią, Egiptem, a nawet Indiami. Z ważniejszych miast Polski, w których istniały kolonie ormiańskie, wymienić należy: Brody, Brzeżany, Horodenkę, Jarosław, Jazłowiec, Kazimierz nad Wisłą, Lublin, Łuck, Łysiec, Podhajce, Śniatyn, Stanisławów, Tyśmienicę, Zamość, Złoczów, Żółkiew, Mohylew Podolski, Raszków i Kutry, o których będzie mowa niżej. Wraz z upadkiem Rzeczypospolitej po rozbiorach oraz ustaniem jej stosunków handlowych ze Wschodem wiele z wymienionych miast straciło swe dawne znaczenie handlowe. Toteż Ormianie rychło je opuścili, a do dziś pamięć dawniejszego ich pobytu w tych ośrodkach (na przykład w Jarosławiu, Brodach, Zamościu itd.) zachowała się tylko – poza notatkami kronikarskimi – w takich śladach jak na przykład w nazwie ulicy Ormiańskiej (w Zamościu).

Ormian spotykamy także w Warszawie i Krakowie, a nawet w Poznaniu, gdzie cały handel w XVI i XVII wieku skupiał się w rękach kupców ormiańskich. Poza kupiectwem trudnili się Ormianie również rzemiosłem, zwłaszcza garbarstwem, tkaniem pasów złotolitych, wyrobem dywanów i złotnictwem artystycznym.

с вопросом о воссоединении Армянской церкви с Православною [Wyznanie wiary Kościoła ormiańskiego spisane przez Nersesa, ormiańskiego katolikos, na prośbę miłującego Boga władcy Greków Manuela. Studium historyczno-dogmatyczne w związku z kwestią zjednoczenia Kościoła ormiańskiego z prawosławnym], Санкт-Петербург [Petersburg] 1875, s. 245.

²⁰ [F. K. Zachariasiewicz] X. Z., *Wiadomość o Ormianach w Polsce*, Lwów 1842, s. 79.

Handlując na całym Wschodzie, posiadli znajomość wielu języków obcych. Z umiejętności tej chętnie w kraju korzystano. I tak we Lwowie od roku 1400 aż do upadku dawnej Rzeczypospolitej na urzędzie tłumacza miejskiego bez przerwy niemal zasiadali Ormianie. Także w ważnych sprawach między Rzeczpospolitą a Turcją i Persją posłami królów polskich bywali Ormianie. Gdy z upadkiem państwa ustał handel we Lwowie, Zamościu i w innych miastach, sporo Ormian osiadło na roli. Do roku 1945 Ormianie polscy skupiali się między innymi w takich miastach, jak: Lwów, Stanisławów, Tyśmienica i Tłumacz, Łysiec z okolicą, Brzeżany z okolicą, Horodenka z okolicą, Śniatyn z okolicą oraz Kutry.

Do Kut przybyli²¹ Ormianie z Mołdawii i Kamieńca Podolskiego. Nazwa miasta pochodzi od [ukraińskiego] słowa kyt „kąt”. Kutry leżą w „kacie” między granicą Rzeczypospolitej, Węgier i Rumunii (Bukowiny). Ich założycielem był Krzysztof Szadbej, którego potomkowie na pamiątkę utworzenia tej osady dotąd nazywają się Osadcami. Przybyło wtedy 20 rodzin, na zaproszenie króla Augusta II, który dał Ormianom przywilej utrzymania swego sądu i [rady] starszych i inne prawa oraz udzielił zgody na wybudowanie kościoła. Przywilej ten nosi datę 18 lipca 1715 roku, a potwierdzony został w całej rozciągłości przez króla Augusta III 16 stycznia 1757 roku.

Miejsce, w które Ormianie przybyli do Kut, było zalesione. Musieli pościąć drzewa i zacząć się budować. Wedle Barącza w roku 1765 było w Kutach około 100 gospodarzy ormiańskich, dusz 396, w roku 1808 było dusz 804, w roku 1869 było około 1000, „gdzie jeszcze po ormiańsku rozmawiają”²². Wedle podróżnika o. Minasa Bżškeanca przed rokiem 1830 domów ormiańskich było 175²³.

Ormianie kucy dawniej zajmowali się handlem, jak o tym świadczą opowiadania, trudnili się hodowlą bydła i przerobem surowców zwierzęcych, a nadto handlowali końmi. Bliskie połoniny karpackie doskonale nadawały się do wypasania bydła. Zachęcały do tego również szerokie i żyzne pola pobliskiej Besarabii. Ze skór bydłęcych wyrabiali Ormianie kucy drogie i piękne safiany, tłuszcze zwierzęce zaś dostarczali fabrykom mydła i świec. Konie wschodnie sprzedawali nie tylko w Polsce, lecz także w Niemczech i Austrii. Bezpośrednie stosunki handlowe łączyły ich najsilniej z Węgrami. Miasta siedmiogrodzkie niejednokrotnie widywały u siebie Ormian z Kut²⁴. Z innych odrębności kuckich szeroką sławą cieszyła się kozina. Były to wędliny wyrabiane z mięsa koziego.

²¹ [Z dalszego zapisu wynika, że rokiem przybycia Ormian do Kut był według K. Roszki rok 1707 – A. P.].

²² S. Barącz, *Rys dziejów ormiańskich*, Tarnopol 1869, s. 100-103.

²³ U. Բժշկեաւնի [M. Bższkianc], *Ճանապարհորդութիւն ի Լեհաստան եւ հայկղիստն քնակեալս ի հայկազանց տերկղոց ի նախնեաց Անի քաղաքին* [Podróż do Polski i innych miejsc zamieszkałych przez Ormian wywodzących się od przodków ze stolicy Ani], Վենետիկ [Wenecja] 1830, s. 154.

²⁴ B. Wójcik-Keuprulian, *Ormianie polscy*, Lwów 1933, s. 30.

Tradycja ich wytwarzania musi być bardzo stara, bo już w wieku XV Ormianie utrzymywali we Lwowie jatkę z mięsem kozim.

W Kutach również jeszcze do niedawna zachowywano dawne zwyczaje w czasie świąt i wesel. Pieczywo wielkanocne ormiańskie stanowiła pascha, wypieczona z grysu pszennego, zaparzonego miodem. Święcenia dokonywał ksiądz w domach, a nie w kościele. Powszechną w czasie Wielkanocy była też zabawa polegająca na tym, że jedna osoba bierze w kułak ugotowane na twardo jajko, a druga w jego czubek uderza swoim. Kto stłucze jajko przeciwnika, ten wygrywa. Zabawa ta jest znana nie tylko Ormianom polskim, lecz występuje także bardzo pospolicie na Wschodzie²⁵.

Długoletnie współzycie z Polakami sprawiło, że Ormianie w wielu swych zwyczajach przystosowali się do obyczajów polskich. Widzimy to na przykład w zachowanych i śpiewanych jeszcze w Kutach kolędach ormiańskich. W Armenii Ormianie nie posiadają pieśni bożonarodzeniowych. Kuckie kolędy w języku ormiańskim powstały więc pod wpływem kolęd polskich. Niektóre z nich są po prostu tłumaczeniem i śpiewane były na melodie polskie. Są jednak i kolędy odrębne, które ani tekstem, ani brzmieniem nie przypominają polskich pieśni Bożego Narodzenia. Oryginalną kolędą jest „mały Awedis”, ułożony przed stu laty przez Owanesa Janowicza (śpiewali go kolędnicy ormiańscy w wigilię Bożego Narodzenia po wili), oraz „duży Awedis”, który wykonywali mężczyźni w dzień Bożego Narodzenia, chodząc po domach, począwszy od księdza proboszcza, z kawazanem, czyli berłem. Ormianie podejmowali tych z bractwa szczególnie brastawą (były to konfitury z arbuza).

Ostatni dzień starego roku Ormianie nazywali *tok tok* – co znaczy „wiele, wiele” (rozumie się) pomyślności. W Nowy Rok składali sobie nawzajem wizyty, podczas których dominującą rolę odgrywał podawany gościom przysmak zwany *dalawuz* („makagigi”). W skład tego specjału wchodzi mak, orzechy, migdały i miód²⁶.

Z weselem ormiańskim w Kutach związane były do niedawna następujące obrzędy. Swaty – byli to zawsze dwaj poważni mężczyźni, wybrani przez pana młodego. Szli do rodziców panny młodej, prosząc o jej rękę. W razie przyjęcia, omawiali z rodzicami termin ślubu, a także interesy majątkowe. Gdy wrócili do kandydata na męża z pomyślną nowiną, ten dawał na zapowiedzi.

Przed zapowiedziami odbywały się oficjalne zaręczyny, tzw. *szanwok* (z przydechowym „k” na końcu). Tego dnia ksiądz proboszcz odprawiał śpiewaną Mszę św. w intencji przyszłych narzeczonych i poświęcał na ołtarzu pierścionki zaręczynowe, przechowywane z pietyzmem w każdej rodzinie, przechodziły bowiem

²⁵ X. Y., *Z wielkanocnych zwyczajów Ormian w Kutach*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 3, 1929, 22/23, s. 56.

²⁶ M. Mojzesowicz, *Okres Bożego Narodzenia u Ormian w Kutach*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 2, 1928, 18/19, s. 144-147.

z matki na córkę drogą spuścizny, a tradycją sięgały niejednokrotnie wielu pokoleń. Oprócz pierścionków święcił też ksiądz dwa pierścienie (z ciasta) – jeden od młodej, drugi od młodego. Takie poświęcone pierścienie (z ciasta) nazywają się *daros*. Ciasto od panny odnosiło się do domu kawalera i odwrotnie. W domu krają te pierścienie na części, po czym wraz z kawałkami tortów rozsyłają do znajomych i krewnych jako symbol życzeń, by i w te domy zawitało jak najrychlej wesele.

Po południu przybywa kawaler do domu panny i tu przy licznie zgromadzonych gościach i muzyce, ze współudziałem przybyłego wraz z poświęconymi przez księdza pierścionkami, odbywa się uroczysty akt zaręczyn. Wśród modłów i błogosławieństw wkłada kapłan pierścionki na palce. Zaręczyny takie mają znaczenie jakby połowy ślubu, na wypadek bowiem rozejścia się, obie strony obowiązują sześciomiesięczną żałobą. Dopiero po jej upływie można wchodzić w związki małżeńskie.

Czas od szanwoku do właściwego wesela upływa na przygotowaniach i kompletowaniu wyprawy, chociaż pod tym względem Ormianki są zapobiegliwe i wolą, by to wyprawa czekała na córkę, a nie córka na wyprawę. Kawaler porządkuje w porozumieniu z przyszłym teściem swoje interesy finansowe. Po pierwszej zapowiedzi urządza dla swoich przyjaciół ucztę pożegnalną, przez co niejako wypisując się z grona kawalerów, wkupia się równocześnie w zastęp żonatych.

W przeddzień samego ślubu udaje się starosta z drużbami (*odymwyr* [odəmvr̥]) do pana młodego na uroczystość *t'egin*, tj. wieczór kawalerski. Jeśli rodzice młodego nie żyją, wydaje on nadto tego samego dnia obiad za ich duszę. Na *t'egin* (z przydechowym „t”) starosta sprowadza fryzjera, po czym bierze nożyczki do rąk i kłęczącemu przed nim młodemu wycina z lekka włosy na środku głowy w znak krzyża. Dopiero potem fryzjer przystępuje do swoich czynności, które nie ograniczają się tylko do osoby młodego, lecz obejmują również i resztę grona.

O tej samej porze widać drużny wśród śpiewów i zabawy wianek ślubny i bukiety w domu panny młodej. Ten wieczór ściąga młodzież obojga płci, toteż czas upływa mile i wesoło. W pewnym momencie przychodzą od młodego dwaj drużbowie i przynoszą chondzę. Jest to podarunek ślubny dla panny młodej. Składa się on z welonu, rękawiczek, wachlarza, bukietu, ewentualnie z zegarka złotego, pereł lub bransolety. Rozgrywa się wtedy oryginalna, na poły żartobliwa, scena. Rodzice panny witają drużbów napojem i ciastami. Ci jednak wypraszają się od traktamentu, twierdząc, że interesu, z jakim przyszli, jeszcze nie załatwili. Zapytani o cel przybycia i o to, co przynoszą, odpowiadają, że przybywają z dalekich stron, słyszeli, że tu jest panna do wzięcia, więc przynoszą jej podarki, na jakie ona lat tyle a tyle... (zależnie od jej wieku) czekała. „Ile chcecie za te prezenty?” – pytają rodzice. *Harur oski oskow* („sto złotych w złocie”), brzmi odpowiedź. Na skromną uwagę, że to za drogo, twierdzą, że młody jest tyle, a nawet więcej wart, czego najlepszym dowodem, że młoda tak długo na jego wysłańców oczekiwała. Po tym tradycyjnym dialogu (który może sięga czasów, kiedy sobie

zonę kupowano) wręczają chondzę młodej, ta zaś częstując drużbów, musi sama do nich przepić. Przybysze z tak dalekich krajów są spragnieni wielce, czego dowodem jest ilość wychylonych kieliszków, a także i wzmożone tempo dalszej zabawy tego wieczoru. Młody dostaje także chondzę od młodej. I w jego domu ma miejsce identyczna scena.

W dzień następnym, tj. w dzień ślubu, przystępuje młoda para do spowiedzi i Komunii św. Zaraz po południu rozpoczyna się zwożenie gości. Odimwyry – czyli drużbowie – tak z ramienia młodej, jak i młodego, uwijając się, zwożą krewnych i znajomych obu rodzin. Zapraszając na ślub i na weselną ucztę, posługują się formułą, w której podkreślają zaszczyt, jaki spadnie na oba domy z przybyciem tak dostojnych gości na gody. Gdy już weselnicy są zgromadzeni w komplecie, przyjeżdża pan młody ze swymi do młodej, skąd dopiero cały orszak udaje się do kościoła.

Wśród jednak następuje upinanie wianka i błogosławieństwo rodziców. Panna młoda siada na środku pokoju na podwyższeniu z poduszek, młody zaś stoi obok. *Hars-kurnier* (z przydechowym „k”), czyli druheny, poczynają upinać welon. Podczas tej czynności drużbowie dzierżą w górze nad głową panny potężnych rozmiarów we czworo pleciony kołacz. Oznacza on życzenia łask Bożych na przyszłe gospodarstwo. Skoro już i wianek upięto, klękają młodzi przed swymi rodzicami i proszą ich o błogosławieństwo. Nastrój tej sceny potęguje się, jeśli któraś ze stron już nie posiada rodziców. Wtedy ich miejsce zastępuje najstarszy z rodziny, ewentualnie ojciec chrzestny, i błogosławiąc, wspomina zmarłych, którzy tak bardzo pragnęli doczekać tej uroczystości, a niestety jej nie dożyli, oraz zwracając się ku ich cieniom, apeluje, by teraz uczestniczyli w tym akcie i aby (z zaświatów) prosili Boga o szczęście dla swych dzieci. Dziewczęta tymczasem prześcigają się w zajęciu bodaj na chwilę miejsca, gdzie przedtem siedziała młoda. Ma to wróżyć rychłe zamążpójście, a w każdym razie chroni przynajmniej przed staropanięstwem. Po zakończeniu ceremonii starosta daje znak do odjazdu. Pierwsza wsiała panna młoda z drużbami, za nią jedzie młody w otoczeniu druhen, potem rodzice z gośćmi. Szereg powozów, zaprzężonych w ogniste rumaki, sunie *en carrière* do kościoła, gdzie u wrót oczekuje już na nich ksiądz w otoczeniu bractwa, by wprowadzić orszak przed ołtarz. Podczas śpiewu hymnu do Ducha Świętego łza zabłyśnie w niejednym oku, niejedno ramię silniej się zewrze. Po złożeniu przysięgi na wieczną dolę i niedolę wychodzą wszyscy z kościoła przy dźwiękach skoczego mazura triumfalnego, by dalej weselić się i zapomnieć choć na chwilę o szarzyźnie życiowej. W drodze powrotnej siada młody obok młodej. Nie wracają jednak tą samą drogą, którą przybyli, bo to się nie godzi, lecz inną, dłuższą, wskutek czego goście zdołali tymczasem już wrócić do domu. Ze zbliżaniem się nowożeńców kapela oraz goście wychodzą na podwórze, po czym starosta i staroscina podchodzą do młodych i wręczają im kołacze do pocałowania. Tuż obok matka młodej podaje na tacy konfitury i wino. Na znak wspólności małżeńskiej młoda i młody kosztują z tej samej łyżeczki

i piją z tegoż samego kielicha. Wnet przybywa ksiądz i wszyscy zasiadają do uczyty weselnej. Tu dopiero następuje degustacja smacznej kuchni ormiańskiej. Gandzabur z mięsem, pieczone różnego gatunku, suto skrapiane winem, wódką i piwem, w końcu pachbadże (rodzaj strudli) i tym podobne specjały wywołują gęste pochwały i podziw biesiadników.

Pierwszy toast rezerwuje się księdzu proboszczowi, następne sypią się jak z rogu obfitości. I družba uwija się niez mordowanie z jadłem i napojami.

W czasie biesiady przygrywa w sąsiednim pokoju muzyka. Dopiero po uczcie następuje większa zabawa z tańcami, tak niecierpliwie oczekiwana przez młodzież. Druhny o godzinie 12 w nocy zdejmują pannie młodej welon i wianek ślubny na znak zmiany stanu. Starościna weselna wkłada jej czepek na głowę, wianek zaś przybierają po kolei wszystkie obecne dziewczęta. Starościna życzy im rychłego zamążpójścia. Tak bawią się wszyscy aż do rana. Po weselu ściślejsze grono gości odprowadza młodą z muzyką do młodego. Tam podejmuje się ich śniadaniem i tak kończą się weselne uroczystości.

Następną niedzielę młodzi składają wizytę rodzicom (matka obdarowuje córkę prezentami) oraz krewnym, od których otrzymali podarunki w pieniądzech lub w ubraniu²⁷.

Sprawy językowe

Przejdziemy teraz do języka, a potem parę słów o nazwiskach i przezwiskach Ormian kuckich.

Ormianie polscy wedle pisarzy ormiańskich używali języka ormiańskiego do około 1500 roku w mowie i piśmie²⁸. Po roku 1500 spotykamy np. *Statut ormiański* napisany w roku 1524 po kipczacku. Kolofony sądowe do 12 marca 1521 roku były pisane jeszcze po ormiańsku, ale od 26 sierpnia 1521 we Lwowie występują po kipczacku, jak również i inne dokumenty, np. księgi posagów itp²⁹.

Arak'el Tawriżec' i [Arakel Tawriżecy, z Tebryzu], historyk ormiański wieku XVII, podaje, że w skarbcu kościoła ormiańskiego we Lwowie znajdowało się

²⁷ M. Mojzesowicz, *Wesele ormiańskie*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 3, 1929, 22/23, s. 38-44.

²⁸ U. Բժշկեաւն [M. Bzszkianc], *Ճանապարհորդութիւն ի Լեհաստան* [Podróż do Polski], s. 86. A. Gawroński w artykule *Język Ormian polskich* podaje krótki zarys języka ormiańskiego w ogóle, wspomina o badaniach przeprowadzonych przez Hanusza i Adżarianą (Aczarianą). Na s. 454 pisze: „O ile język ormiański był w Polsce rozpowszechniony jako język żywy tj. przez samych Ormian potocznie używany, to się bez badań źródłowych powiedzieć nie da” (w: *Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich*, red. H. Ułaszyn et al., *Encyklopedia polska*, 2, Kraków 1915, s. 452-455).

²⁹ U. Բժշկեաւն [M. Bzszkianc], *Ճանապարհորդութիւն ի Լեհաստան* [Podróż do Polski], s. 87-89, 156-160.

ponad 1000 ksiąg – rękopisów wybranych, wśród których były w pudłach złoczone biblie i ewangelie, hymnaria oraz wiele innych dzieł³⁰. Inny znowu historyk pisze, że w tym skarbcu przechowywano księgi ze zbiorów miasta Sis w Cylicji.

W języku Ormian polskich do roku 1500 spotykamy, zwłaszcza w różnych aktach, wyrazy języka średnioormiańskiego oraz jego formy (gramatyczne), a także wyrazy sądowe łacińskie, np. *elekcja, jurisdikcja, kryminal, dekret, akta, protokul, apellacja* itd. Poza tym także słowa turecko-kipczackie przyniesione z wędrówek na Krym, np. *šariat* ‘, *baxšiš, bazarganut* ‘*ün, ičku, gelur* itd³¹. W Stanisławowie była rękopiśmienna księga posagów (zaręczynowa) przeważnie po ormiańsku od roku 1693 do roku 1784. Wstęp do każdego aktu jest pisany w języku klasycznym, treść właściwa (spis posagu) była sporządzana w języku podobnym do języka Ormian w Kutach³². Księgi prowadzone w języku kipczackim pochodzą z lat 1500 do około 1700³³. Powoli zanika język kipczacki i ustępuje językowi polskiemu. W liturgii, jak wiadomo, używany dotąd jest język klasyczny.

W roku 1616 Der Jan (Yovhannês) K ‘armadanenc ‘ we Lwowie wydrukował w swej drukarni *Psalterz (salmosaran)* w języku ormiańskim³⁴. Poza tym istniały szkółki ormiańskie we Lwowie i Kamieńcu oraz innych miastach, między innymi w XVIII wieku do roku 1840 funkcjonowała szkołka w Kutach. Dzieci uczono tam pisać, czytać, liczyć i śpiewać po ormiańsku³⁵.

Ormianie polscy noszą przeważnie nazwiska utworzone od imion chrzestnych. Takich nazwisk używali także Ormianie w Kutach, na przykład: Abrahamowicz, Agopsowicz, Antoniewicz, Bogdanowicz, Bohosiewicz, Donigiewicz, Jakubowicz, Józefowicz, Hankiewicz, Janowic, Dzarugiewicz, Kajetanowicz, Kasprowicz, Łukasiewicz, Manugiewicz, Mardyrosiewicz, Markiewicz, Issakiewicz, Łazarowicz, Moszoro, Mojzesowicz, Kirkorowicz, Nikosiewicz, Norsesowicz, Petrowicz, Teodorowicz, Wartanowicz, Torosiewicz, Sarkisiewicz, Tumanowicz, Osadca itp. Prawie każda rodzina Ormian kuckich miała ponadto przezwisko, zwłaszcza jeśli było kilka rodzin tego samego nazwiska.

Wśród tych nazwisk zwraca uwagę ich jednakowa, z wyjątkiem kilku wypadków, forma. Utworzone są one, jak wspomniałem, od imion chrzestnych z końcówką -owicz lub -ewicz. Są to tak zwane *patronimica*, czyli nazwiska

³⁰ Հայ գրականությանը պատմությունը [Historia literatury ormiańskiej], 2, [Wenecja] 1905, s. 290.

³¹ *Ibidem*, s. 290-291.

³² Biblioteka Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie: sygn. 3543 IV Rkps, „Akta zaręczynowe i małżeńskie, wraz ze spisem posagów parafii ormiańsko-katolickiej w Stanisławowie z lat 1693-1784”.

³³ *Katalog rękopisów ormiańskich i gruzińskich*, oprac. K. Roszko, J. Braun, red. E. Słuszkiewicz, Warszawa 1950, s. 28.

³⁴ Հայ գրականությանը պատմությունը [Historia literatury ormiańskiej], s. 234.

³⁵ M. Mojzesowicz, *O Ormianach w Kutach*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 1, 1927, 1, s. 13.

odojcowskie. Tworzono je w czasach, gdy nazwisk w dzisiejszym znaczeniu jeszcze nie było. I tak na przykład syn Doniga (czyli Dominika³⁶) nazywał się Donigiewicz, syn Bohosa (czyli Pawła) – Bohosiewicz itd. W taki sam sposób tworzyli Ormianie nazwiska w swej ojczyźnie, z tą różnicą, że do imienia ojcowskiego w swoim języku dodawali końcówkę ormiańską -ian. Tak na przykład w Armenii syn Hagopa (czyli Jakuba) nosił nazwisko Hagopian (czemu w polskim języku odpowiada Agopsowicz lub Jakobowicz), syn Howhannesa (czyli Jana) nazywał się Howhannesjan (Janowicz) itd. Ormianie polscy w niektórych wypadkach zachowali w nazwisku pierwotne brzmienie imienia ojcowskiego, np. Donigiewicz (tzn. Dominikiewicz)³⁷, Bohosiewicz (tzn. Pawłowicz), Wartnerowicz (tzn. Walerianowicz³⁸). W większości wypadków jednak imię zostało przetłumaczone na język polski i dopiero od jego spolszczonej wersji utworzono nazwisko, np. Piotrowicz, który pierwotnie nazywał się Bedrosowicz (Bedros – Piotr).

W księdze rękopiśmiennej pt. *Dochód ormiański parafii kuckiego kościoła w latach 1862-66 r.* napotykamy imiona i tylko przezwiska zamiast nazwisk, na przykład: 19 marca 1862 – „Pyncara syn za ślub dał”; „Kałaja syn za ślub dał”; „Krzysztof Chaczumniak”; „Akuniasz”; 1 maja 1862 – „Józefa Łowczuka”; 8 lutego 1863 – „Zachariasz, Nigoła syn, za ślub”; „Bubuliga”; „Manug Ulliga syn za ślub”; 1 lipca 1864 – „Zadik Pryndziak za dziecko”; 5 lutego 1865 – „Bogdan Chozigieradz”; 13 maja 1865 – „Michał Chaceries”; „Mumulika”; 12 marca 1866 – „Styrbig”; „Tabakar”.

Przezwiseka Pyncar używała rodzina Janowicza, Małaja – rodzina Antoniewicza, Chaczuniak – niepewne³⁹, Akuniasz – rodzina Jakubowicza, Łowczuk – rodzina Issakiewicza, Bubulig – rodzina Manugiewiczza, Ułlig – także druga rodzina Manugiewiczza, Pryndziak – rodzina Bogdanowicza, Chozigieradz – rodzina druga Janowicza, Styrbig – trzecia rodzina Janowicza. Jeszcze inne znajdujemy przezwiseka w tejże księdze, np. Tumtum – dla rodziny Nikosiewicz, Nusz – dla rodziny Hankiewicz, Dzinganig – dla rodziny Dawidowicz, Madorasz – dla rodziny Mardirosiewicz, Mandziorka – dla rodziny Petrowicz, Godzina – dla rodziny Markiewicz, Bodnar – dla drugiej rodziny Agopsowicz, Gerbig – dla trzeciej rodziny Agopsowicz, Czunda – dla rodziny Łukasiewicz, Petryk – dla drugiej rodziny Jakubowicz, Karsun – dla rodziny Torosiewicz, Peczar – dla rodziny

³⁶ [Donig, czyli wschodnioormiański Tonik jest zdrobnieniem rzeczownika *don / ton* o znaczeniu „święto” – A. P. Ormianie polscy imię to spolszczali jako Dominik – Red.].

³⁷ [Donigiewicz, czyli wschodnioormiański Tonikian, to raczej odpowiednik polskiego nazwiska Świątkowski – A. P.].

³⁸ [Nazwisko Wartnerowicz nie ma nic wspólnego z imieniem Walerian – A. P. Ormianie polscy spolszczali jednak to imię do tej właśnie formy – Red.].

³⁹ [W metrykach parafii ormiańskokatolickiej w Kutach „przezwiseko” to występuje bez żadnego innego nazwiska, a raz z „przezwisekiem” Dobreńki, tak więc nie jest wiadome, jakiej rodziny dotyczy – Red.].

Hankiewicz, Czeluk – dla czwartej rodziny Janowicz, Chudy – dla piątej rodziny Janowicz, Garbarz – dla czwartej rodziny Agopsowicz, Mahum – dla piątej rodziny Agopsowicz, Doncio – dla rodziny Donigiewicz, Totosiecki – dla rodziny Mojsesowicz.

Niektóre przydomki są pochodzenia ormiańskiego, na przykład Nusz znaczy „migdał”, Karsun – „czterdzieści”, Chozigieradz – „mięso wieprzowe”, Ułlig – „koźlątko”, albo ruskiego i polskiego, a nawet niemieckiego, jak Cwan-cig – „dwadzieścia”, rumuńskiego – Małaj – „proso”, tureckiego, jak Molik zamiast Malik – „właściciel”, Pyncar może w związku z persko-tureckim *pendzere* (okno) albo przekręcone z Cyncar.

Dialekt Ormian polskich

Przejdźmy teraz do omówienia naszego dialektu Ormian polskich, zamieszkałych dawniej (do roku 1945) w Kutach, a dzisiaj rozproszonych po kraju.

Dialekty ormiańskie wedle profesora Aczariana⁴⁰ można podzielić na trzy grupy (łącznie 26 dialektów), wedle profesora Garibiana⁴¹ na 6-7 grup (łącznie 56 dialektów). Dialekt używany przez Ormian w Polsce należy do grupy zwanej *gə*. Używają go także Ormianie w Rumunii w miastach Suczawa i Gherla. Omawiany tutaj dialekt należy do grupy zachodniej pod względem swych właściwości językowych, jak i położenia geograficznego.

Język ten jest, jak wszystkie gwary ormiańskie, pełen elementów obcych, zwłaszcza w słowniku. Prócz wyrazów perskich, syryjskich i greckich, znanych już w języku klasycznym, mamy mnóstwo słów przejętych z tureckiego lub kipczackiego, jak też z rumuńskiego, ukraińskiego i polskiego. Rumuńskie wyrazy zapożyczone zostały od Ormian suczawskich, od nich także słowa tureckie. Wyrazy kipczackie przyswojono z Krymu i z używanego przez Ormian języka kipczackiego.

Cały nasz materiał językowy pochodzi z dwóch prac Hanusza, który badał ten dialekt w 1885 roku i zebrał w słowniku i glosowni⁴², a także z poprawek i dodatków ks. Bogdana Dawidowicza, tudzież od kilku Ormian, mówiących dotychczas tym dialektem. Pokróćce damy jego ogólny rys gramatyczny⁴³.

⁴⁰ H. Adjarian, *Classification*, s. 14-85.

⁴¹ A. С. Гарибян [A. S. Garibian], *Краткий курс армянского языка* [Krótki kurs języka ormiańskiego], Ереван [Erywań] 1960, s. 7-9.

⁴² [Zob. przypis 4].

⁴³ [Najwcześniejszym jednak źródłem do poznania dialektu kuckiego wydaje się słownik ormiańsko-polski (w rękopisie) ks. Stefana [Stefanowicza] Roszki [S. Stepaneian Roszka, „Գու՛նն հայոց լեզունը կաւի բնութիւնը” [Skarbiec języka ormiańskiego], rękopiśmienna kopia tego dzieła posiadana przez K. Roszkę, w wyniku kolejnych darów miała się znaleźć w Bibliotece Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, lecz tam jej jak na razie nie ma, natomiast w formie cyfrowej dostępna jest w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, nr ident.

Po pierwsze, w zakresie dźwięków, dialekt ormiański należący do grupy dialektów zwanej *gə*, różni się od dialektów grupy nazywanej *um*. Spółgłoski bezdźwięczne języka klasycznego *p, t, k, c, č* zachowały w większości swe brzmienie w grupie *um*, dzięki przesuwce w grupie zwanej *gə* przeszły zaś w odpowiednie dźwięczne *b, d, g, ʒ, ʒ* i odwrotnie – spółgłoski dźwięczne języka klasycznego dzięki przesuwce przeszły w grupie *gə* w odpowiednie bezdźwięczne, w grupie *um* zaś pozostały zazwyczaj bez zmiany.

Poza tym w końcowej zgłosce wyrazów klasyczne „e” wymawia się w gwarcze kuckiej przeważnie jak *-ie* (polskie „je”). Dotyczy to na przykład zakończenia pierwszego przypadku liczby mnogiej rzeczowników, które po wyrazach jednosylabowych ma postać *-ier* (w polskiej transkrypcji: *-jer*), a po wyrazach wielosylabowych – *-nier* (*-njer*), jak w dialekcie Wanu i Muszu.

Rzeczowniki gwary kuckiej mają jedną deklinację ogólną, która jest taka sama jak w gwarach Konstantynopola i Nor-Nachiczewanu. Z języka klasycznego przyswoił sobie dialekt kucki prefiks *z-* używany w czwartym przypadku. Nieregularną końcówkę liczby mnogiej (*-stan*) ma kilkanaście rzeczowników, które spotyka się też w dialekcie Erzurumu.

Czasowniki odmieniają się wedle trzech koniugacji: *-im, -am, -um*, brak koniugacji – *-em*. Prefiksem czasu teraźniejszego i przeszłego niedokonanego trybu orzekającego jest *gi-*, a nie *-gə*. Aoryst jest rzadko stosowany, w jego miejsce nasz dialekt posługuje się *passé indéfini*⁴⁴, którego to czasu używa także dialekt Nor-Nachiczewanu, jak to zobaczymy niżej.

Liczebniki porządkowe mają końcówkę *-um*.

W niniejszym studium postaramy się omówić pokrótce stosunek dźwięków naszego dialektu ormiańskiego do dźwięków języka klasycznego, parę słów dodać o budowie wyrazów, nieco o morfologii na tle porównawczym, kilka zdań o składni, podać zbiór tekstów (w łącznej liczbie 31), tłumaczenie tekstów oraz słownik.

NDIGEZ026230 – Red.], w którym oprócz wyrazów ormiańskich języka klasycznego i ich odpowiedników łacińskich jest (w nawiasie) często podane drugie znaczenie, ormiańskie ludowe, a także zapożyczenia, m.in. kipczackie. Stefan Roszka zakończył opracowywanie tego słownika w roku 1733, tzn. 26 lat po przybyciu Ormian do Kut. Autor nie tylko znał klasyczny, ale posługiwał się potocznym językiem ormiańskim w mowie i piśmie. Jego słownik znał twórca drugiego słownika ormiańsko-łacińsko-polskiego, J[ózef] Moszoro, ale nie podaje on form ludowych. Odnajdujemy u niego tylko wyrazy ormiańskie języka klasycznego. [Red.: Tzw. słownik księdza Józefa Moszory („Dictionarium linguae armenae / Բառազոյն հայոց լատինի”) wydaje się w istocie sporządzoną w 1815 roku w trzech egzemplarzach kopią innego jeszcze dzieła Stefana Roszki. Tak przynajmniej wynika z porównania informacji Sadoka Baracza (S. Baracz, *Żywoty sławnych Ormian w Polsce*, Lwów 1856, s. 283) z późniejszymi wzmiankami bibliograficznymi („Archeion”, 8, 1930, s. 12; „Przewodnik Bibliograficzny”, 8, 1885, s. 229)].

⁴⁴ [Czas złożony typu *perfectum* – A. P.].

Moim zdaniem nie ma różnic w mowie opisanej przez Hanusza w latach 80. XIX wieku i mowie terażniejszej kilku Ormian, mówiących tymże dialektem⁴⁵.

W słowniku, zwłaszcza przy czasownikach, podajemy formę infinitiwu oraz formy użyte w tekście. Odnośniki dotyczą numeracji tekstu.

Fonetyka

Pokrótkce postaram się tutaj przede wszystkim wskazać stosunek dźwięków (głosek) naszego dialektu ormiańskiego (dalej w skrócie: pols.orm.) do dźwięków (głosek) języka klasycznego⁴⁶.

Samogłoski

Na pierwszym miejscu podaję formę dialektalną z Kut, na drugim – formę staroormiańską, czyli klasyczną.

Pols.orm. *a* brzmi jak klasyczne *a*: amis – amis – ‘miesiąc’, mah – mah – ‘śmierć’, hazar – hazar – ‘tysiąc’, hac – hac – ‘chleb’, peran – beran – ‘usta’, kəna – gna – ‘idź’. Poza tym pols.orm. *a* odpowiada (czasem) klasycznemu *e*: aḡpar – ełbayr – ‘brat’. Czasem także klasycznemu *u*: aḡavereḷu – uḷevorel – ‘prowadzić’, albo klasycznemu *ay*: aḡ – ayc – ‘koza’, har – hayr – ‘ojciec’, zara – caḡay – ‘sługa’, jak również klasycznemu *ey*: xristona – k‘ristoneay – ‘chrześcijanin’.

Pols.orm. *e* odpowiada klasycznemu *e*: ergir – erkir – ‘kraj’, kedin – getin – ‘ziemia’, kəšer – gišer – ‘noc’. Poza tym pols.orm. *e* odpowiada klasycznemu *u* w wyrazie ureḷu – uḡnul – ‘puchnąć’, a także klasycznemu *ay*: erig – ayrik – ‘mąż’, klasycznemu *ea* w wyrazie coren – c‘orean – ‘pszenica’. Pols.orm. *e* odpowiada także klasycznemu *ê*: eš – êš – ‘osioł’, der – tēr – ‘pan’.

Pols.orm. *o* jest kontynuacją klasycznych samogłosek *o* i *ô*: oski – oski – ‘złoto’, čors – č‘ors – ‘cztery’, odar – ôtar – ‘obcy’, don – tôn – ‘święto’, oc – oḡ – ‘wąż’, oraz odpowiada klasycznemu *u* w wyrazie oḡuḡ – owḷeḷ – ‘mózg’, a także klasycznemu *au*: or – awr (późniejszy zapis: ôr) – ‘dzień’, oraz klasycznemu *ew* w wyrazie oxt‘ə – ewt‘n – ‘siedem’ i klasycznemu *a* w wyrazie onguz – ənkoyz – ‘orzec’h’.

Pols.orm. *i* jest kontynuacją klasycznego *i*: ink‘ə – ink‘n – ‘on (sam)’, viz – viz – ‘szyja’, kini – gini – ‘wino’, oraz odpowiada klasycznemu *a* w wyrazie tikal – dargal – ‘łyżka’.

⁴⁵ [Chodzi o teksty zapisane przez ks. K. Roszkę i opublikowane w roczniku „Folia Orientalia” w latach 1959 (1, fasc. 2) i 1961 (4) – A. P.].

⁴⁶ [Przykłady z dialektu Kut, te na pierwszym miejscu, podane są w transkrypcji fonetycznej. Natomiast następujące po nich wyrazy staroormiańskie – w transliteracji, gdzie np. sekwencja liter „ow” oznacza samogłoskę „u”, a litera „j” spółgłoskę „dz” – A. P.].

Czasem pols.orm. *i* odpowiada klasycznemu *e*: lizu – lezow – ‘język’, oraz klasycznemu *iw*: irien (w polskiej transkrypcji: irjen) – iwrean – ‘jego’.

Pols.orm. *u* jest na ogół kontynuacją klasycznego *u*: ut‘ə - ut‘ – ‘osiem’, dun – town – ‘dom’, anun – anown – ‘imię’, ergu – erkow – ‘dwa’.

Poza tym pols.orm. *u* czasem odpowiada klasycznemu *e*, np. w wyrazie oğuş – owleł – ‘mózg’, a także klasycznemu *i*, np. avuḫlu – awilel – ‘zamiatać’, oraz klasycznemu *oy*, np. už – oyż – ‘siła’, lus – loys – ‘światło’, jak również klasycznemu *iw*, np. w wyrazie arun – ariwn – ‘krew’.

Pols.orm. *ə* brzmi jak klas. *ə*: əndreḫu – əntrel – ‘wybierać’, əngeroğ – ənker – ‘towarzysz’. Samogłoska zredukowana (pols.orm. *ə*) w klasycznym języku zwykle nie była notowana na piśmie, ale była wymawiana, np. gərag – krak – ‘ogień’, məgrad – mkrat – ‘nożyce’, nəsteḫu – nstil – ‘siedzieć’. Poza tym czasem pols.-orm. *ə* odpowiada klasycznemu *a*: tadəstan – datastan – ‘sąd’, hasəneḫu – hasanel – ‘dojrzewać’, a także klasycznemu *e*: ohormeli – ołormeli – ‘litościwy’, klasycznemu *o*: salər – salor – ‘śliwka’, səx – sox – ‘cebula’, klasycznemu *i*: k‘ərdink‘ – k‘irtn – ‘pot’, handəbeḫu – handipil – ‘spotkać’, klasycznemu *ow* (*u*): məstax – mowštak – ‘kożuch’, cəcneḫu – c‘uowc‘anel – ‘pokazać’.

Dwugłoski

Pols.orm. dwugłoski są słyszalne sporadycznie i odpowiadają samogłoskom i dwugłoskom klasycznym.

Pols.orm. *ie* (w polskiej transkrypcji popularnej: je) odpowiada klasycznemu *e*, np. iez – ezn – ‘wół’, piert – berd – ‘zamek’, mieğr – meḫr – ‘miód’, eries – eres – ‘twarz’, a także klasycznemu *é*, np. ağvies – ałowēs – ‘lis’, oraz klasycznemu *ea*, np. gorieg – koreak – ‘mamałyga’.

Pols.orm. *vo* odpowiada klasycznemu *o* (w nagłosie wyrazu): vorp – orb – ‘sierota’, vov – o – ‘kto?’.

Pols.orm. osłabione *və* odpowiada klasycznemu *o*, np. vəğəç – oḫ – ‘żywy’, vəd – otn – ‘noga’, gvək – kok – ‘gładki’.

Pols.orm. *ai* odpowiada klasycznemu *ay*: p‘aḫlum – p‘aylowmn – ‘błyskawica’, Hai – Hay – ‘Ormianin’, haiḫag – hayerēn – ‘po ormiańsku’.

Pols.orm. *ui* odpowiada klasycznemu dyftongowi *oy*, np. huis – yoys – ‘nadzieja’.

Pols.orm. *aū* odpowiada klasycznemu *aw*: caū – c‘aw – ‘ból’, haū – haw – ‘kura’.

Pols.orm. *eū* odpowiada klasycznemu *ew*: derieū – terew – ‘liść’, hieūk‘ – hewk – ‘oddech’, pols.orm. *ev* odpowiada klasycznemu *ew*: hevaḫu – hewal – ‘oddychać’.

Spółgłoski zwarte

Klasycznym spółgłoskom dźwięcznym odpowiadają pols.orm. bezdźwięczne *p*, *t*, *k* z wyjątkiem pozycji po spirantach bezdźwięcznych, gdzie klasyczne bezdźwięczne *p*, *t*, *k* zachowały się bez zmian. Przykłady:

(klas. *b*) pols.orm. (Kuty) *pari* – klas. *bari* – ‘dobry’, *panału* – *banal* – ‘otwierać’, *šapat* – *šabat* – ‘tydzień’, *amp* – *amb* – ‘chmura’. W pozycji po klasycznym *p*: *spanełu* – *spananel* – ‘zabijać’.

(klas. *d*) *tašt* – *dašt* – ‘pole’, *tustr* – *dowstr* – ‘córka’, *tracin* – *drac* – ‘i – sąsiad’, *artar* – *ardar* – ‘prawdziwy’, *orti* – *ordi* – ‘syn’, *mart* – *mard* – ‘człowiek’, *purt* – *bowrd* – ‘pierz’. W pozycji po *s* i *š*: *astəḡ* – *astł* – ‘gwiazda’, *xostanału* – *xostanal* – ‘przyobiecąć’, *hrištaḡ* – *hreštaḡ* – ‘anioł’.

(klas. *g*): *kał* – *gayl* – ‘wilk’, *kam* – *gam* – ‘gwóźdz’, *hoki* – *hogi* – ‘dusza’, *gark* – *karg* – ‘schody’. Wyjątkowo klas. *k* zachowało się w: *kartału* – *kardal* – ‘czytać’, *oskar* – *oskr* – ‘kość’, *erek* – *erek* – ‘wczoraj’.

Pols.orm. dźwięczne *b*, *d*, *g*, odpowiadają klasycznym bezdźwięcznym *p*, *t*, *k*, rzadko klasycznym dźwięcznym *b*, *d*, *g*. Przykłady (na pierwszym miejscu forma z dialektu Ormian polskich):

(klas. *p*) Pols.orm. *b* odpowiada klasycznemu *p*: *bad* – *pat* – ‘ściana’, *baštełu* – *paštel* – ‘szanować’, *abrašum* – *aprišowm* – ‘jedwab’, *amb* – *amp* – ‘gąbka’. Wyjątkowo pols.orm. *b* odpowiada klasycznemu *b* (bez zmian): *bar* – *bař* – ‘pieśń’, *bašxełu* – *bašxel* – ‘darować’, *pambak* – *bambak* – ‘bawełna’.

(klas. *t*) Pols.orm. *d* odpowiada klasycznemu *t*: *dasə* – *tasn* – ‘dziesięć’, *dari* – *tari* – ‘rok’, *kodi* – *goti* – ‘pas’, *xod* – *xot* – ‘siano’, *sird* – *sirt* – ‘serce’. Wyjątkowo w pozycji po *n* klasyczne *d* zachowuje dźwięczność: pols.orm. *bind* – *pind* – ‘twardy’, *hivand* – *hiwand* – ‘chory’.

(klas. *k*) Pols.orm. *g* odpowiada klasycznemu *k*: *gat* – *kat* – ‘mleko’, *gov* – *kov* – ‘krowa’, *badgerk* – *patker* – ‘posąg’, *šalag* – *šalak* – ‘plecy’. Wyjątkowo klasyczne *g* zachowało się bez zmian w następujących przykładach (głównie po *n*): *hing* – *hing* – ‘pięć’, *žangar* – *žangari* – ‘błękitny’, *gangun* – *kangown* – ‘łokieć’, *golorik* – ‘ziemniak’ – *glor* – ‘okrągły’.

Spółgłoski bezdźwięczne przydechowe pols.orm. *p*^ʰ, *t*^ʰ, *k*^ʰ są identyczne z odpowiednimi głoskami klasycznego języka (staroormiańskiego, czyli grabaru). I tak:

Pols.orm. *p*^ʰ brzmi jak klasyczne *p*^ʰ: *p^ʰos* – *p^ʰos* – ‘rów’, *p^ʰur* – *p^ʰowin* – ‘piec’, *ep^ʰełu* – *ep^ʰel* – ‘gotować’, *ap^ʰ* – *ap^ʰ* – ‘dłoń’.

Pols.orm. *t*^ʰ brzmi jak klasyczne *t*^ʰ: *t^ʰac* – *t^ʰac* – ‘mokry’, *t^ʰur* – *t^ʰowr* – ‘miecz’, *at^ʰər* – *at^ʰor* – ‘krzesło’, *t^ʰut^ʰu* – *t^ʰt^ʰow* – ‘kwaśny’, *t^ʰuxt^ʰ* – *t^ʰowłt^ʰ* – ‘papier’, *mut^ʰ* – *mowt^ʰ* – ‘ciemny’, *ergat^ʰ* – *erkat^ʰ* – ‘żelazo’.

Pols.orm. *k*^ʰ brzmi jak klasyczne *k*^ʰ: *k^ʰar* – *k^ʰar* – ‘kamień’, *k^ʰami* – *k^ʰami* – ‘wiatr’, *šak^ʰar* – *šak^ʰar* – ‘cukier’, *xelk^ʰ* – *xelk^ʰ* – ‘rozum’, *šuk^ʰ* – *šowk^ʰ* – ‘cień’.

Wyjątkowo pols.orm. *k*´ odpowiada klasycznemu *g* w wyrazie badrak´ – pata-
rag – ‘msza święta’, kak´at´ ə – gagat´n – ‘szczyt’.

Z krótkiego przeglądu spółgłosek zwartych widzimy, że najlepiej zachowały się w pols.orm. bezdźwięczne przydechowe, które rzadko kiedy tracą swój przydech. Poza tym klasyczne bezdźwięczne przeszły w pols.orm. dźwięczne (jak w ogóle w dialektach zachodniej grupy zwanej *gə*), i odwrotnie: dźwięczne najczęściej w bezdźwięczne.

Spółgłoski zwarto-szczelinowe

Pols.orm. bezdźwięczne *c*, *č* odpowiadają klasycznym dźwięcznym *j* (polskie „dz”), *ǰ* („dź”), rzadziej klasycznym *c*, *č*. Pol. orm. *c* odpowiada klasycznemu *j*: cer – jeṛn – ‘reka’, ci – ji – ‘koń’, tercan – derjan – ‘nitka’, oc – oḵ – ‘wąż’. Pols.orm. *c* odpowiada klasycznemu *c*: c´ac – c´ac – ‘ciasny’, anic – anic – ‘gni-da’, gəc´vack´ – kc´owac – ‘początek’. Pols.orm. *c* odpowiada klasycznemu *c*´ w wyrazach: viec – vec´ – ‘sześć’, koc – goc´ (ludowe) ‘zamek (ślusarski)’. Pols.orm. *č* odpowiada klasycznemu *ǰ*: čur – ǰowr – ‘woda’, očil – oḵil – ‘wesz’, k´ač – k´aj – ‘zdolny’. Pols.orm. *č* odpowiada klasycznemu *č*´: kərič – grič´ – ‘pióro do pisania’, očxar – oč´xar – ‘owca’.

Pols.orm. dźwięczne *z*, *ž* zwykle odpowiadają klasycznym bezdźwięcznym *c*, *č*. Pols. orm *z* odpowiada klas. *c*: zar – caṛ – ‘drzewo owocowe’, zḵax – cicał – ‘śmiejch’, mazun – macown – ‘kwaśne mleko’, miez – mec – ‘wielki’, aḵ – ayc – ‘koza’. Pols.orm. *z* odpowiada (po *n*) klasycznemu *j* (polskie „dz”) w wyrazach: bəḡənz – pḵinj – ‘miedź’, t´anzər – t´anjr – ‘gęsty’. Pols.orm. *ž* odpowiada klasycznemu *č*: žar – čar – ‘lekarstwo’, žanž – čanč – ‘muchy’, žirax – črag – ‘świeca’.

Pols.orm. bezdźwięczne przydechowe *c*´, *č*´ odpowiadają klasycznym bezdźwięcznym przydechowym *c*´, *č*´⁴⁷. Pols.orm. *c*´ odpowiada klasycznemu *c*´: c´orien – c´orean – ‘pszenica’, gac´in – kac´in – ‘topór’, t´ac´ – t´ac´ – ‘mokry’. Pols.orm. *č*´ odpowiada klasycznemu *č*´: č´ors – č´ors – ‘cztery’, manč´ – manč´ – ‘parobek’, p´əč´əlu – p´č´el – ‘śpiewać’⁴⁸.

Spółgłoski szczelinowe

Pols.orm. bezdźwięczne *s*, *š*, *x*, *h* są wymawiane jak klasyczne bezdźwięczne *s*, *š*, *x*, *h* (bez zmian).

Pols.orm. *s* odpowiada klasycznemu *s*: savan – sawan – ‘prześcieradło’, oskər – oskr – ‘kość’, mis – mis – ‘mięso’.

⁴⁷ [Moim zdaniem nie różnią się one w wymowie polskich Ormian od zwykłych bezdźwięcznych *c*, *č*. Już w XIX wieku Hanusz zanotował podobną obserwację – A. P.].

⁴⁸ [Po staroormiańsku: „dmuchać” – A. P.].

Pols.orm. *š* odpowiada klasycznemu *š*: *šun* – *šown* – ‘pies’, *p’oši* – *p’oši* – ‘pył’, *eš* – *êš* – ‘osioł’.

Pols.orm. *x* (polskie „ch”) odpowiada klasycznemu *x*: *xərad* – *xrat* – ‘rada’, *daxtag* – *taxtak* – ‘deska’, *mux* – *mowx* – ‘dym’, *urax* – *owrax* – ‘wesoły’. Pols.orm. *x* czasem odpowiada klasycznemu *l*, np. *dašex* – *tašeł* – ‘drzazga’, *axkad* – *ałk’at* – ‘biedny’.

Pols.orm. *h* (przydech) odpowiada klasycznemu *h*, np. *hin* – *hin* – ‘stary’, *bahełu* – *pahel* – ‘chować’, *ah* – *ah* – ‘bojaźń’. Pols.orm. *h* czasem odpowiada klasycznemu *l*⁴⁹, np. *ohormeli* – *oformeli* – ‘litościwy’. Pols.orm. *h* odpowiada (w nagłosie) klasycznemu *y* (polskie „j”), np. *huis* – *yoys* – ‘nadzieja’, *hulis* – *yowlis* – ‘lipiec’.

Pols.orm. *f* odpowiada czasem klasycznemu *h*, np. *fəd* – *hot* – ‘zapach’, *fərt’* – *hort’* – ‘cielę’.

Pols.orm. dźwięczne *v*, *z*, *ž*, *ğ*⁵⁰, *i* (polskie „j”) odpowiadają klasycznym dźwięcznym *v*, *w*, *z*, *ž*, *l*, *y*. Przykłady:

Pols.orm. *v* odpowiada klasycznemu *v*: *vəga* – *vkay* – ‘świadek’, *kovełu* – *govel* – ‘chwalić’, *ʒov* – *cov* – ‘morze’. Pols.orm. *v* odpowiada klasycznemu *w*: *havig* – *hawik* – ‘kurczę’, *sev* – *seaw* – ‘czarny’.

Pols.orm. *z* odpowiada klasycznemu *z*: *zuruc’k’* – *zroyc’* – ‘rozmowa’, *azad* – *azat* – ‘wolny’, *maz* – *maz* – ‘włos’.

Pols.orm. *ž* odpowiada klasycznemu *ž*: *žamanag* – *žamanak* – ‘czas’, *t’aža* – *t’ažay* – ‘świeży’, *badiž* – *patiž* – ‘kara’, a czasem klasycznemu *z*, np. *žangak* – *zangak* – ‘dzwon’.

Pols.orm. *ğ*⁵¹ odpowiada klasycznemu *l*⁵², np. *gağin* – *kałin* – ‘orzech’, *gaguğ* – *kakowł* – ‘miękki’.

Pols.orm. *i* (polskie „j”) odpowiada klasycznemu *y* (w środku i na końcu wyrazu), np. *p’ailum* – *p’aylowmn* – ‘błyskawica’, *Hai* – *Hay* – ‘Ormianin’.

Spółgłoski półotwarte

Pols.orm. spółgłoski półotwarte z otwarciem ustnym *r*, *l* („kresowe”, jak rosyjskie *л*) odpowiadają klasycznym *r*, *ř*, *l*.

Pols.orm. *r* (jak polskie „r”) odpowiada klasycznemu *r* (zwykłemu) oraz *ř* (intensywnemu, wieloudereniowemu), np. *aržat’* – *arcat’* – ‘srebro’, *sird* – *sirt* – ‘serce’, *prinž* – *brinj* – ‘ryż’, *skesur* – *skesowr* – ‘świekra’, *k’eri* – *k’eri* – ‘wuj’, *t’arčun* – ‘drób’, *t’řč’own* – ‘ptak’, *žur* – *cowr* – ‘krzywy’.

⁴⁹ [Zamiast oczekiwanego *ğ* – A. P.].

⁵⁰ [Jak polskie *ch* w wyrazie „klechda” – A. P.].

⁵¹ [Jak polskie *ch* w wyrazie „klechda” – A. P.].

⁵² [W języku staroormiańskim było to twarde *l*, prawdopodobnie zbliżone do rosyjskiego *л* – A. P.].

Pols.orm. *l* („kresowe”) odpowiada klasycznemu zwykłemu *l*, np. *łęgi* – *leli* – ‘gorzki’, *hałęlu* – *halel* – ‘topnieć’, *awieł* – *awel* – ‘miotła’.

Pols.orm. spółgłoski półotwarte z otwarciem nosowym *m*, *n* odpowiadają zwykle tym samym głosem języka klasycznego.

Pols.orm. *m* – klas. *m*: *mur* – *mowr* – ‘sadza, kopeć’, *marmin* – *marmin* – ‘ciało’, *hum* – *howm* – ‘surowy (niegotowany)’.

Pols.orm. *n* – klas. *n*: *nał* – *nal* – ‘podkowa’, *tanag* – *danak* – ‘nóż’, *aman* – *aman* – ‘naczynie’, *mařagan* – *mayrakan* – ‘macierzysty’.

W tym krótkim zarysie przedstawiliśmy stosunek dźwięków (głosek) dialektu ormiańskiego używanego w Polsce do dźwięków języka klasycznego. Wszystkie te dźwięki, z wyjątkiem zmiękczeń⁵³ i spółgłoski *l* (*l*), znajdujemy w języku literackim zachodnim. Jeszcze parę słów o wymianie samogłosek i spółgłosek.

Ściąganie (redukcja) samogłosek ma miejsce przy ich zaniku, jak np. klas. *aławni* > pols.orm. *ağvenik* – ‘gołąb’, klas. *owłarkel* > pols.orm. *xərgełu* – ‘posyłać’, klas. *matani* > pols.orm. *madni* – ‘pierścień’, klas. *eresown* > pols.orm. *ersun* – ‘trzydzieści’, klas. *xorovel* > pols.orm. *xorvełu* – ‘piec’ [czasownik], klas. *ktor mi* > pols.orm. *gəðəm* – ‘kawałek’.

Ściąganie (redukcja) spółgłosek również ma miejsce przy ich zaniku, jak np. klas. *t^hambk^h* > pols.orm. *t^hamk^h* – ‘siodło’, klas. *kangnel* > pols.orm. *gannełu* – ‘stać’, klas. *aydpêš* > pols.orm. *ades* – ‘tak’, klas. *ankanel* > pols.orm. *ənnelu* – ‘padać’, klas. *zarkanel* > pols.orm. *zarnełu* – ‘uderzyć’, klas. *šnorhakal* – ‘wdzięczny’ > pols.orm. *šnahaga* – ‘wdzięczność’, klas. *karž* > pols.orm. *gaž* – ‘motek’, klas. *matn* – ‘palec’ > pols.orm. *mad* – ‘palec’, klas. *datowmn* > pols.orm. *tadum* – ‘robota’.

Przestawka spółgłosek: klas. *akanj* > pols.orm. *angaž* – ‘ucho’, klas. *sovorel* > pols.orm. *sorvełu* – ‘uczyć się’, klas. *kowrck^h* > pols.orm. *gruck^h* – ‘piers’, klas. *p^hetowr* > pols.orm. *t^hebur* – ‘skrzydło’, z persko-arabskiego *šâh-ballut* > pols.orm. *šapt^hałun* – ‘brzoskwinia’.

Wtrącenie (dodanie) spółgłoski: klas. *ašown* > pols.orm. *ašunk^h* – ‘jesień’, klas. *patker* > pols.orm. *badgerk^h* – ‘posąg’, klas. *ałal* > pols.orm. *ağnału* – ‘mleć’, klas. *drac^hi* > pols.orm. *trac^hin* – ‘sąsiad’, klas. *manr* > pols.orm. *mandər* – ‘mały, drobny’, klas. *kayan* > pols.orm. *gajant* – ‘podziemie’, klas. *merk* > pols.orm. *mergig* – ‘goły’, klas. *bok* > pols.orm. *pobig* – ‘bosy’, klas. *glor* > pols.orm. *glorik* – ‘ziemniak’.

Wtrącenie innych spółgłosek jak *b*, *h*: klas. *hamarel* > pols.orm. *hambrełu* – ‘liczyć’, klas. *amowr* > pols.orm. *ambur* – ‘silny’, klas. *ambar* > pols.orm. *hambar* – ‘magazyn’, klas. *arbenal* > pols.orm. *harpełu* – ‘upić się’. Czasem pojawia się nowa samogłoska: klas. *gort* > pols.orm. *okərd* – ‘żaba’, klas. *gal* > pols.orm.

⁵³ [Chodzi o warianty spółgłosek przed *i* – A. P.].

ikału – ‘przyjść’, klas. li (nowonachiczewańskie ilink[‘]) > pols.orm. əlink[‘] – ‘pełny’, klas. cnoł > pols.orm. zənoxk[‘] – ‘rodzice’.

Powtórzenie (reduplikacja) spółgłosek spotykana w języku klasycznym traci swą cechę w pols.orm.⁵⁴ poprzez wtrącenie samogłoski, jak np. klas. t[‘]t[‘]ow⁵⁵ > pols.orm. t[‘]ut[‘]u – ‘kwaśny’, klas. ccel > pols.orm. zəzətu – ‘ssać’, klas. ššowk > pols.orm. šušukat iłału – ‘szeptać’, z wyjątkiem dwóch wypadków, gdzie reduplikacja ma miejsce po zaniku spółgłoski: klas. kangnel > pols.orm. gannełu – ‘stać’, klas. hasanel > pols.orm. hasənnəlu – ‘dojrzewać’⁵⁶, klas. gaṛn > pols.orm. karr – ‘jagnię’.

Wymiana zgłosek (przestawienie, metateza): klas. čnčłowk – ‘wróbel’ > pols.orm. žuṛužux – ‘ptak’, klas. cnanel > pols.orm. ənɟajəlu – ‘rodzić się’, klas. napastak > pols.orm. łapestak – ‘zając’, klas. ijanel > pols.orm. ənčnəlu – ‘schodzić, zejść (w dół)’, klas. k[‘]t[‘]owel > pols.orm. k[‘]etvədveṛu – ‘iskać się’ itd.

Zmiękczenie spółgłosek⁵⁷. Spółgłoski zmiękczą się, zwłaszcza przed *e* w zgłosce końcowej, a mianowicie: *p* zmiękcza się na *pi*, np. klas. berd > pols.-orm. piert – ‘zamek, twierdza’; *t* na *ti*, np. klas. mēj-teṛi > pols.orm. meštieḡ – ‘środek’; *b* na *bi*, np. klas. varpet > pols.orm. varbied – ‘nauczyciel’; *d* na *di*, np. klas. teṛi > pols.orm. dieḡ – ‘miejsce’; *t[‘]* na *t[‘]i*, np. klas. t[‘]et[‘]ew > pols.orm. t[‘]et[‘]iev – ‘lekki’; *ʒ* na *ʒi*, np. klas. cer > pols.orm. zier – ‘starzec’; *c[‘]* na *c[‘]i*, np. klas. hac[‘] > pols.orm. hac[‘] – ‘chleb’, l.mn. hac[‘]ier – ‘chleby’; *s* zmiękcza się na *si*, np. klas. aseṛn > pols.orm. asieḡ – ‘igła’; *v* na *vi*, np. klas. awel > pols.orm. avieṛ – ‘miotła’; *z* na *zi*, np. klas. zean > pols.orm. zien – ‘szkoda’; *r* na *ri*, np. klas. terew > pols.orm. deriev – ‘liść’; *m* na *mi*, np. klas. mec > pols.orm. mieḡ – ‘duży’; *n* na *ni*, np. klas. nerḡ > pols.orm. niereg – ‘barwa, farba’ oraz w końcówce mianownika liczby mnogiej -nier, np. klas. ezn > pols.orm. ieznier – ‘woły’⁵⁸.

O budowie wyrazów (słowotwórstwo)

Omówimy teraz pokrótce stosunek przedrostków i przyrostków słowotwórczych pols.orm. dialektu do stanu języka klasycznego.

Przedrostki

Co do przedrostków, mamy ich niewiele. Możemy je wyliczyć: ar-, an-, č[‘]-, ən-. Oto przykłady:

⁵⁴ [Błędna interpretacja – A. P.].

⁵⁵ [Prawdopodobna wymowa starożytna: t[‘]ət[‘]u – A. P.].

⁵⁶ [Błędnie dobrany przykład, nie ma tu zaniku spółgłoski – A. P.].

⁵⁷ [Raczej chodzi tu o rozwój samogłoski *e* > *ie* w sylabie akcentowanej – A. P.].

⁵⁸ [Tu faktycznie sekwencja głosek -ni- jest realizowana jak polskie miękkie *ń* – A. P.].

Pols.orm. arač' < klas. aŕajĭ – 'naprzód', pols.orm. ar-oxč < klas. aŕoļĭ – 'zdrowy', z którego pochodzi pols.orm. arəxčət'in < klas. aŕoļĭowt'iwn – 'zdrowie', pols.orm. aroxčənaŭ – 'wyzdrowieć'. Te dwa wyrazy mają nie tylko przedrostki, ale i przyrostki: -ət'in i -naŭ.

Przedrostek an- ma charakter przeczący, np. an-hənarĭ < klas. an-hnarĭn – 'niemożliwy'.

Podobny charakter ma także przedrostek č', tworzący formy przeczące czasowników, np. č'-im porčĭ – 'nie krzyczę'.

Przedrostek ən- występuje w wyrazie ən-ger-oğ < klas. ən(d)-ker – 'towarzysz'.

Przyrostki rzeczownikowe

Oto przegląd przyrostków występujących w dialekcie pols.orm.

- -ig < klas. -ik, np. hav-ig < klas. haw-ik – 'kurczę'
- -ort, np. žamp' -ort < klas. čanaparh-ord – 'podróżny'
- -ič', np. kər-ič' – 'pióro' < klas. gr-ič' (to samo, od gir – 'pismo'), məx-ič' – 'fajka' < klas. mowx – 'dym'
- -oğ, np. ep' -oğ – 'piekarz' < klas. ep'el – 'piec' (czasownik), sorv-oğ – 'uczeń' < klas. sorveŭ – 'uczyć się', por. klas. sovorel – 'przyzwyczać się'
- -vor lub -vər, np. mieża-vər – 'naczelnik' < klas. meca-wor (od mec – 'duży'), t'aka-vor < klas. t'aga-wor – 'król'
- -stan, np. Haia-stan – 'Armenia' < klas. Hay – 'Ormianin'
- -ian przyrostek rodowy, np. Hunan-ian < (klas. -ean)
- -an, np. per-an – 'usta' od pereŭ < klas. berel – 'nosić', terc-an – 'nitka'
- -ut'in, np. ağkad-ut'in < klas. ałk'at-owt'iwn – 'ubóstwo' (od ałk'at – 'ubogi')
- -um zamiast -umn (klas. -owmn), np. t'ağ-um < klas. t'ał-owmn – 'pogrzeb' (t'ałel – 'grzebać')
- -ank', np. abr-ank' – 'bydło' < klas. apr-ank' – 'utrzymanie' (od apr-el – 'żyć')
- -vack', np. šin-vack' – 'budowa' od šineŭ – 'budować' (klas. šinel – 'robić')
- -ink', np. k'ərd-ink' – 'pot' < klas. k'irtn (to samo)
- -unk', np. arduš-unk' – 'łza' < klas. artasowk' (to samo), zach.orm. arcunk'
- -ust, np. hak-ust – 'suknia' < klas. haganel – 'ubierać się'
- -gid, np. hav-gid – 'jajo' od hav – 'kura' (klas. haw)
- -id, np. gət'-id – 'skopek' od gat' – 'mleko' (klas. kat'n)
- -ik', np. varten-ik' < klas. vardenik' – 'ogród różany'
- -k' – klasyczny sufix liczby mnogiej, np. ałōt'-k' – 'modły', w naszym dialekcie ma znaczenie liczby pojedynczej: ağōt'k' – 'modlitwa'
- -in, np. trac'-in < klas. drac'i – 'sąsiad', marm-in < klas. marmin – 'ciało'
- -ka – przyrostek rzeczowników rodzaju żeńskiego przejęty z języka polskiego, np. t'akavor-ka – 'królowa', ilax-ka – 'Polka' od ilax – 'Polak'

- -či – przyrostek turecki oznaczający wykonawcę zawodu, np. tadəstan-či – ‘urzędnik’ od tadəstan – ‘urząd, sąd’

Przyrostki przymiotnikowe

- -ig, np. merg-ig – ‘goły’ < klas. merk (to samo)
- -agan, np. mair-agan – ‘macierzysty’ od mair (klas. mayr) – ‘matka’
- -i, np. čər-i – ‘wodnisty’ od čur – ‘woda’ (klas. jowr)
- -avor, np. kəlx-avor – ‘główny’ od klux – ‘głowa’ < klas. glowx
- -vər, np. une-vər – ‘majątny’ < klas. ownewor
- -un, np. kidac –un – ‘znajomy’ od tematu aorystu gitac – klasycznego czasownika gitel – ‘wiedzieć’
- -an, np. išx-an – ‘śmiały’ od išxəlu – ‘śmieć, odważyć się’
- -in, np. var-in – ‘dolny’ od klas. vayr – ‘miejsce, pole’
- -ov (końcówka narzędnika), np. xelk –ov – ‘rozumny’ od xelk – ‘rozum’
- -ə, np. dan-ə – ‘domowy’ od dun – ‘dom’ (klas. town)
- -ung, np. xor-ung – ‘głęboki’ od xor – ‘głęboki’
- -əd, np. sərd-əd – ‘gniewny’, por. zach.orm. sərdod – ‘odważny’ od sird – ‘serce’ (< klas. sirt)
- -aiin, np. axt-aiin – ‘namiętny’ < klas. axt – ‘choroba’
- -ug, np. pan-ug – ‘pracowity’ od czasownika paniełu – ‘pracować’
- -nag, np. vax-nag – ‘bojaźliwy’ od klas. vax – ‘bojaźń’

Jako przymiotniki funkcjonują także niektóre formy imiesłowowe, np.

- -agan, np. gorust-agan – ‘opuszczony’ od klas. korst-akan – ‘mający zginać’, por. zach.orm. gorust – ‘zguba’
- -oğ, np. hampir-oğ – ‘cierpliwy’, por. klas. hamberel – ‘wytrzymywać’
- -aʒ, np. kaxc –aʒ – ‘głodny’ < klas. k –aʒc –ac – ‘zголоdniał’ od rzeczownika (klas.) k –aʒc – ‘głód’

Przyrostki tworzące przysłówki

- -nag, np. hai-nag – ‘po ormiańsku’, od klas. Hay – ‘Ormianin’, klas. hay-erên – ‘po ormiańsku’
- -vər, np. cia-vər – ‘konno’ < klas. jia-wor – ‘konny (jeździec)’

Przyrostki liczebnikowe

- -sun, np. vat –sun – ‘sześćdziesiąt’ od viec – ‘sześć’ (< klas. vec)
- -um, np. č –ərs-um – ‘czwarty’, por. klas. č –orrord – ‘czwarty’ od č –ərs – ‘cztery’

Przyrostki czasownikowe

- -n-, np. aġ-n-ału – ‘mleć’ < klas. ałal (to samo)
- -keġ-, np. kax-keġ-ełu < klas. k'aġel – ‘zbierać’ [raczej reduplikacja pierwiastka k'aġ-, A. P.]
- -vəd-, np. k'et-vəd-vełu – ‘iskać się’ < klas. k't'owel (to samo)
- -əd-, np. gərv-əd-ełu – ‘bić się’, por. zach.orm. gərvil (to samo)
- -c'ən- (przechodnie, kauzatywne), mec-c'ən-ełu – ‘wychowywać’, por. zach.orm. mež-c'n-el – ‘powiększać’ (por. klas. mec – ‘duży’) itd.

Nieco o morfologii na tle porównawczym

Pochodzenie końcówek przypadkowych w deklinacji rzeczownika

Formy przypadkowe obu liczb deklinacji ogólnej są wspólne językowi literackiemu zachodniemu, dialektowi konstantynopolitańskiemu, dialektom z Nor Nachiczewanu i Erzurumu. Odnajdujemy niektóre z nich w języku używanym w Cylicji w XIII wieku.

W dialekcie kuckim mamy zasadniczo jeden temat (główny), przybierający w gen. dat. sing. końcówkę -i, w abl. sing. -e wspólną tematowi języka klasycznego na -a i na -i. Instrumentalis ma końcówkę -ov zapożyczoną z tematów języka klasycznego na -o.

Podajemy dla orientacji paradygmaty dla rzeczowników jednozgłoskowych i wielozgłoskowych w dialekcie Ormian polskich (pols.orm.).

Liczba pojedyncza

	jednozgłoskowe	wielozgłoskowe
nom.acc.	hac' – ‘chleb’	ergat' – ‘żelazo’
gen.dat.	hac'-i	ergat'-i
dat. określony	hac'-i-n	ergat'-i-n
acc. określony	əz-hac'	z-ergat'
ablativus	hac'-e	ergat'-e
instrumentalis	hac'-ov	ergat'-ov

Przegląd porównawczy końcówek przypadkowych w różnych dialektach (skrót: **pols.** – dialekt Ormian polskich; **klas.** – język klasyczny, staroormiański, grabar; **cylic.** – dialekt cylicyjski, czyli język średnioormiański; **konst.** – konstantynopolitański, stambulski; **eryw.** – erywański; **nor-nach.** – nowonachiczewański z Rostowa nad Donem w Rosji; **tyfl.** – tyfliski od dawnej nazwy stolicy Gruzji Tbilisi):

Liczba pojedyncza

	pols.	klas.	cylic.	konst.	eryw.	nor-nach.	tyfl.
nom.acc.	-	-	-	-	-	-	-
gen.dat.	-i	-i	-i	-i	-i	-i	-i
ablativus	-e	-ê	-ê	-e	-ic´	-e	-emen
instrumentalis	-ov	-aw/-ov	-ov	-ov	-ov	-ov	-ov

Liczba mnoga

Końcówka mianownika liczby mnogiej -er (-ier) używana w naszym dialekcie występowała już w języku klasycznym od VI wieku, np. van-ear, varz-ear, pan-ear. Forma -ear przeszła stopniowo w -er, a to -er wyparło z czasem całkowicie w nowoormiańskim końcówkę klasyczną -k´. W Cylicji końcówki -er i -ner są już w XIII wieku w użyciu, także u historyków. W dialekcie kuckim końcówki przypadków liczby mnogiej są takie same jak w zachodnim języku literackim oraz w dialektach konstantynopolitańskim i nowonachiczewańskim. Język klasyczny ich nie znał, są one czymś nowym. Trzeba dodać, że według Karsta końcówka nominatiwu pluralis rzeczowników wielozgłoskowych -ner powstała ze średniowiecznego (XIII w.) pluralis na -ni i nowoormiańskiej końcówki liczby mnogiej -ier.

Oto paradygmat odmiany rzeczownika pols.orm. w liczbie mnogiej:

	jednozgłoskowe	wielozgłoskowe
nom.acc.	hac´-ier – ‘chleby’	ergat´-nier (z wymową -ni- jak polskie „ń”) – ‘żelaza’
gen.dat.	hac´-er-u	ergat´-ner-u
dat. określ.	hac´-er-u-n	ergat´-ner-u-n
acc. określ.	əz-hac´-ier	z-ergat´-nier
ablativus	hac´-er-e	ergat´-ner-e
instrumentalis	hac´-er-ov	ergat´-ner-ov

Przeгляд porównawczy tychże końcówek w różnych dialektach (skrót jak wyżej):

	pols.	klas.	konst.	cylic.	eryw.	nor.nach.	tyfl.
nom.acc.	-ier	-k´ (acc. -s)	-er	-er	-er	-er	-ir
	-nier	-ner	-ner				
gen.dat.	-er-u	-c´	-er-u	-er-oy	-er-i	-er-u	-er-u
	-ner-u	-ner-u	-ner-i	-ner-u			
ablativus	-er-e i	-c´	-er-e i	-er-oy	-er-ic´	-er-e	-er-emen
	-ner-e	-ner-e	-ner-ic´				
instrumentalis	-er-ov	-ov-k´	-er-ov	-er-ov	-er-ov	-er-ov	-er-ov
	-ner-ov	-ner-ov	-ner-ov				

W nieregularnych odmianach niektórych rzeczowników zachowały się w dialekcie Ormian polskich pozostałości końcówek języka klasycznego. I tak na przykład w abstraktach zakończonych w nominatiwie na -ut'ın (< klas. -owt'ıwn) forma genetiwu i ablatiwu zachowała się bez zmian, np. imastut'ın – ‘wiadomość’ (< klas. imastowt'ıwn), gen. i abl. sing.: imastut'ian (< klas. imastowt'ean). Podobnie pols.orm. rzeczowniki har – ‘ojciec’, mar – ‘matka’ (klasyczne formy: hayr, mayr) zachowały stare formy genetiwu singularis hor, mor (w pierwotnej pisowni klasycznej: hawr, mawr).

W dialektach na miejsce klasycznej formy ormiańskiej genetiwu Astowcoy (od: Astowac – ‘Bóg’) jest używana forma Astucu.

Nieregularne formy liczby mnogiej są pochodzenia po części klasycznego, a po części średnioormiańskiego. I tak:

Zakończenie -stan, występujące w wielu powyżej wymienionych rzeczownikach, w języku klasycznym tworzyło nazwy krajów (miejs), np. Hayastan – ‘Armenia’, Parskastan – ‘Persja’, a także niektóre rzeczowniki pospolite, np. bowrastan – ‘ogród’ (od boyr – ‘zapach’), aygestan – ‘winnica’. W języku średnioormiańskim sufiks ten stał się końcówką liczby mnogiej. W tymże znaczeniu jest także używany w dialekcie erzurumskim. W naszym dialekcie, a także w erzurumskim ta końcówka jest dodawana do tematów zakończonych w mianowniku na -i oraz -u (w erzurumskim na -a), np. (pols.orm.) darəstan – ‘lata’ (od dari – ‘rok’ < klas. tari); analogiczna forma (darəstan) istniała także w dialekcie Cylicji.

Końcówki -vi, -vəniēr są pochodzenia średnioormiańskiego, np. onk' -vi – ‘brwi’, ač -vi – ‘oczy’. Forma ač'vəniēr – ‘oczy’ była używana przez pisarzy XIII wieku, a obecnie jest używana w dialekcie erzurumskim. W języku nowoormiańskim sufiksy te występują przeważnie w nazwach części ciała.

Końcówka -dik' jest pochodzenia staroormiańskiego i tworzy rzeczowniki zbiorowe, np. mang-dik' – ‘dzieci’ (od manug – ‘dziecko’) itd. Sufiks klasyczny -di (< -ti) przybrał staroormiańską końcówkę liczby mnogiej -k' już w średniowieczu. Była na przykład poświadczona forma gəngdi, której odpowiada nasza forma gən-dik' – ‘żony’ (l.mn. od gəniğ – ‘żona’).

Końcówki liczby mnogiej -k', -ak', -ik' są pochodzenia klasycznego, np. klas. ordi-k' – ‘synowie’. Były one też używane w języku cylicyjskim.

Końcówka -ian (-an) jest również pochodzenia klasycznego. Występuje w języku średnioormiańskim, a także w dialekcie erzurumskim, np. rzeczownik klas. ji – ‘koń’ ma w dialekcie erzurumskim liczbę mnogą ciian.

Jest wiele rzeczowników, mających klasyczną końcówkę liczby mnogiej -k', a odmieniających się w naszym dialekcie w liczbie pojedynczej.

Wiele rzeczowników tworzy *genetivus* i inne przypadki przez wyrzutnię lub wymianę jednej samogłoski na drugą, np. a, u redukuje się w ə, np. aman – ‘nacznie’, amən-i, amən-e, amən-ov; ałur – ‘mąka’, ałər-i, ałər-e, ałər-ov; kir –

‘pismo’, kər-i, kər-e, kər-ov. W większości są to rzeczowniki, które w języku staroormiańskim (klasycznym) tworzyły *genetivus singularis* przez wyrzutnię lub wymianę fonetyczną, np. aliwr – ‘mąka’, aler; gir – ‘pismo’, gr-i; amis – ‘miesiąc’, ams-oy.

W dialekcie kuckim znajdujemy wiele wyrazów obcych zapożyczonych z języka tureckiego (kipczackiego), rumuńskiego, polskiego i ukraińskiego. Odmieniają się one na wzór wyrazów rodzimych. Kilka z nich przybrało w liczbie mnogiej zakończenie -stan, np. xamči – ‘bicz’ (po turecku: kamçı), l.mn. xamčəstan; gałaži – ‘słowo’, l.mn. gałažəstan; raxi – ‘wódka’, l.mn. raxəstan; siłi – ‘policzek’, l.mn. siłəstan; iemiš – ‘owoc’ (tureckie: yemiş), l.mn. iemišəstan. Z języka rumuńskiego pochodzi uskułi – ‘len’, l.mn. uskułəstan.

Pochodzenie rodzajnika na tle porównawczym

Rodzajnik określony i nieokreślony jest znany tylko w nowoormiańskim. Języki staroormiański i średnioormiański znały tylko rodzajniki -s, -d, -n, które były literami początkowymi zaimków wskazujących sa („ten przy mnie”), da („ten przy tobie”), na („ten przy nim / tamten”) lub pniem (rdzeniem, pierwiastkiem) zaimków osobowych es – „ja”, dow – „ty”, na – „on(a), ono”. Klasyczne zaimki -s, -d, -n, stojąc na końcu rzeczowników, przybierały wartość zaimka osobowego, dzierżawczego lub wskazującego stosownie do znaczenia zdania (w zależności od kontekstu).

Pochodzenie zaimków na tle porównawczym

Podaję paradygmaty odmiany zaimków na tle porównawczym (skrótory jak wyżej).

Zaimki osobowe

Pierwsza osoba liczby pojedynczej (odpowiednik polskiego „ja”)

	pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
nominativus	-ies	-es	-es	-ies	-iis
genetivus	-z-im	-im	-im	-im	-im
dativus	-inci	-inj	-inci	-inʒ	-inʒi
accusativus	-z-is	-zis	-zis	-zis	-inʒi
ablativus	-incme	-y-inên	-inʒme	-yisne	-inʒme
instrumentalis	-incmov	-inew	-inʒmov	-isnov	-inʒmov

Pierwsza osoba liczby mnogiej (odpowiednik polskiego „my”)

	pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
nominativus	mink´	mek´	menk´	menk´	mink´
genetivus	mier	mer	mer	mer	mir
dativus	mezi	mez	mezi	mez	miz
accusativus	z-mez	z-mez	mez	z-mez	miz
ablativus	mezme	mêñj	mezme	mezne	mizme
instrumentalis	mezmov	mewk´	mezmov	meznov	mizmov

Druga osoba liczby pojedynczej (odpowiednik polskiego „ty”)

	pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
nominativus	tu	dow [du]	tun	tu	du
genetivus	sk´ug	k´o	k´u	k´o	k´u
dativus	k´ezi	k´ez	k´ezi	k´ez	k´iz
accusativus	s-k´ez	z-k´ez	k´ez	z-k´ez	k´iz
ablativus	k´ezme	k´ên	k´ezme	k´ezne	k´izme
instrumentalis	k´ezmov	k´ew	k´ezmov	k´enov	k´izmov

Druga osoba liczby mnogiej (odpowiednik polskiego „wy”)

	pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
nominativus	tuk´	dowk´ [duk´]	tuk´	tuk´	duk´
genetivus	cier	jer [dzer]	cer	cer	zir
dativus	cezi	jez [dzez]	cezi	cez	ziz
accusativus	s-cez	z-jez [z-dzez]	cez	z-cez	ziz
ablativus	cezme	jêñj [dzendź]	cezme	cezne	zizmen
instrumentalis	cezmov	jewk´ [dzewk´]	cezmov	ceznov	zizmov

Trzecia osoba liczby pojedynczej (odpowiednik polskich form „on, ona, ono”)

	pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
nominativus	ink´	ink´n	ink´	ink´	na
genetivus	irien	iwr [jur]	ir	ir	nəra
dativus	irien	iwr [jur]	iren	iren	nəran
accusativus	z-ink´	z-ink´n	z-ink´	z-ink´	nəran
ablativus	irmen	iwrme	irme	irme	irmen
instrumentalis	irmov	Iwrew	irmov	irmov	nəranov

Trzecia osoba liczby mnogiej (odpowiednik polskich form „oni, one”)

	pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
nominativus	ironk´	iwreank´	irenk´	irenk´	nərank´
genetivus	irienc´	iwreanc´	irenc´	irenc´	nəranc´
dativus	irienc´	iwreanc´	irenc´	irenc´	nəranc´
accusativus	z-ironk´	iwreans	z-irenk´	z-irenk´	nəranc´

	pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
ablatus	irmenc´	iwreanc´	irenc´me	irmanc´me	nəranc´me
instrumentalis	irmanc´mov	iwreambk´	irenc´mov	irmanc´mov	nəranc´mov

Zaimek względny (odpowiednik polskiej formy „który”)

Liczba pojedyncza

	pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
nom., acc.	vər	or	vor	vor	vur
gen. dat.	vərun	oroy	voru	voroy	vur
ablatus	vərme	oroy	vorme	yərme	vurəmen
instrumentalis	vərov	orov	vorov	vorov	vurov

Liczba mnoga

	pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
nom., acc.	vəronk´	ork´	voronk´	vork´	vurunk´
gen. dat.	vəronc´	oroc´	voronc´	voroc´	vurunc´
ablatus	vəronc´me	oroc´	voronc´me	voronc´	vurunc´men
instrumentalis	vəronc´mov	orovk´	voronc´mov	vorovk´	vurunc´mov

Zaimki pytajne

vov? (‘kto?’)	o?	vov?	vov?	ov?
inč´? (‘co?’)	inč´?	inč´?	inč´?	inč´?

Zaimki wskazujące (odpowiedniki polskich form „ten, ta, to”)

Liczba pojedyncza

	pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
nom., acc.	as	ays	ays	isa	es
gen. dat.	asor	aysr	asor	isvor	estu
ablatus	asorme	aysmanê	asge	isvormen	estumen
instrumentalis	asormov	aysow	asov	isvormov	estov

Liczba mnoga

	pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
nominativus	asonk´	aysk´	asonk´	isvonk´	estunk´
accusativus	asonk´	ayss	asonk´	isvonk´	estunk´
gen., dat.	asonc´	aysc´	asonc´	isvonc´	estunc´
ablatus	asonc´me	aysc´	asonc´me	isvonc´men	estunc´men
instrumentalis	asonc´mov	aysok´iwk´	asonc´mov	isvonc´mov	estunc´mov

Zaimki dzierżawcze

pols.	klas.	konst.	cylic.	tyfl.
zim – ‘mój’	Im	im	im	im
sk’ug – ‘twój’	k’o	k’u	k’o	k’u
erien – ‘jego’	Iwr	ir	ir	nəra
mier – ‘nasz’	mer	mer	mer	mir
cier – ‘wasz’	jer [dzer]	zer	cer	zir
erīenc’ – ‘ich’	iwreanc’	irenc’	irenc’	nəranc’

Pochodzenie liczebników na tle porównawczym

Porównując liczebniki główne w dialekcie kuckim z liczebnikami innych narze-
czy, w szczególności nowoormiańskich, cylicyjskich, a także języka klasycznego
(grabaru), znajdujemy podobieństwa i różnice.

Form *oxtə* – ‘osiem’ i *nusun* – ‘dziewięć’ (używanych w Kutach) nie ma w in-
nych dialektach nowoormiańskich, ani w cylicyjskim, ani w języku klasycznym.
Inne są takie same jak gdzie indziej, łącznie z językiem klasycznym. Znacznie
różnią się liczebniki polskich Ormian poczynając od ‘jedenastu’ (*metasan*) itd. do
‘dziewiętnastu’ (*innevtasan*). (1-9 stoi przed 10 tak jak w polskim). W klasycz-
nym ormiańskim liczebniki główne odmieniają się jak rzeczowniki.

Liczebniki porządkowe w dialekcie kuckim wyróżniają się przybieraniem no-
woperskiej końcówki *-um*, którą dodają do formy liczebnika głównego, począw-
szy od ‘drugiego’ (*ergus-um*). Może to też być wpływ miejscownika wschodnio-
ormiańskiego kończącego się na *-um*, np. *ierrord-um* – ‘w trzecim’. Poza tym
tych końcówek liczebników porządkowych nie spotykamy ani w innych nowoor-
miańskich dialektach, ani w języku klasycznym (tylko w cylicyjskim?).

Liczebniki podziałowe naszego dialektu odnajdujemy w innych dialektach
nowoormiańskich oraz w (średniowiecznym) cylicyjskim, niektóre także w ję-
zyku klasycznym.

Pochodzenie czasowników na tle porównawczym

Porównując końcówki koniugacyjne dialektu kuckiego z cylicyjskim i z nowo-
nachiczewańskim (Rostów nad Donem w Rosji), znajdujemy w wielu czasach
daleko idące podobieństwo.

W dialekcie z Kut rozróżniamy trzy koniugacje: I – tematy na *-i*, II – tematy
na *-a*, III – tematy na *-u*. Oto przegląd poszczególnych czasów: *praesens* – „czas
teraźniejszy”, *imperfectum* – „czas przeszły niedokonany”, *futurum* – „czas przy-
szły”, aoryst – „czas przeszły prosty”, *perfectum* – „czas przeszły dokonany”⁵⁹.

⁵⁹ [Przez K. Roszkę określany francuskim terminem *passé indéfini*, czyli „czas przeszły
nieokreślony” – A.P.].

Koniugacja I

Przykład bezokolicznika (infinitiwu): *zaxetu* – ‘sprzedawać’ < klas. *caxel*. Czas teraźniejszy trybu oznajmującego (*praesens indicativi*) w dialekcie kuckim:

Liczba pojedyncza

1. osoba *gi-zax-im* – ‘sprzedaję’
2. osoba *gi-zax-is* – ‘sprzedajesz’
3. osoba *gi-zax-e* – ‘sprzedaje’

Liczba mnoga

1. osoba *gi-zax-ink'* – ‘sprzedajemy’
2. osoba *gi-zax-ik'* – ‘sprzedajecie’
3. osoba *gi-zax-in* – ‘sprzedają’

Dla porównania podajemy analogiczne formy języka klasycznego: *cax-em*, *cax-es*, *cax-ê*; *cax-em-k'*, *cax-êk'*, *cax-en*; dialektu Konstantynopola: *gə zax-em*, *gə zax-es*, *gə zax-e*; *gə zax-enk'*, *gə zax-ek'*, *gə zax-en*; dialektu Cylicji: *gu zax-em*, *gu zax-es*, *gu zax-e*; *gu zax-enk'*, *gu zax-ek'*, *gu zax-en*; dialektu nowonachiczew.: *gə zax-im*, *gə zax-is*, *gə zax-i*; *gə zax-ink'*, *gə zax-ik'*, *gə zax-in*.

Czas przeszły niedokonany (*imperfectum*) ma w Kutach następujące formy: *gi-zax-ei* – ‘sprzedawałem’, *gi-zax-eir* – ‘sprzedawałeś’, *gi-zax-er* – ‘sprzedawał’; *gi-zax-eink'* – ‘sprzedawaliśmy’, *gi-zax-eik'* – ‘sprzedawaliście’, *gi-zax-ein* – ‘sprzedawali.’

Dla porównania podajemy analogiczne formy języka klasycznego: *cax-ei*, *cax-eir*, *cax-êr*; *cax-eak'*, *cax-eik'*, *cax-ein*; dialektu Konstantynopola: *gə zax-ei*, *gə zax-eir*, *gə zax-er*; *gə zax-eink'*, *gə zax-eik'*, *gə zax-ein*; dialektu Cylicji: *gu zax-ei*, *gu zax-eir*, *gu zax-er*; *gu zax-eak'*, *gu zax-eik'*, *gu zax-ein*; dialektu nowonachiczew.: *gə zax-ei*, *gə zax-eir*, *gə zax-er*; *gə zax-eink'*, *gə zax-eik'*, *gə zax-ein*.

Oto paradygmat czasownika *zaxetu* – ‘sprzedawać’ w aoryście (czasie przeszłym prostym) w dialekcie Ormian polskich z Kut. Liczba pojedyncza: *zaxec'i* – ‘sprzedałem’, *zaxec'ir* – ‘sprzedałeś’, *zaxec'* – ‘sprzedał’. Liczba mnoga: *zaxec'ink'* – ‘sprzedaliśmy’, *zaxec'ik'* – ‘sprzedaliście’, *zaxec'in* – ‘sprzedali’.

Dla porównania podajemy analogiczne formy języka klasycznego: *caxec'i*, *caxec'er*, *caxeac'*; *caxec'ak'*, *caxec'êk'* / *caxec'ik'*, *caxec'in*; dialektu Konstantynopola: *zaxec'i*, *zaxec'ir*, *zaxec'*; *zaxec'ink'*, *zaxec'ik'*, *zaxec'in*; dialektu Cylicji: *zaxec'i*, *zaxec'er*, *zaxec'*; *zaxec'ak'*, *zaxec'ik'*, *zaxec'in*; dialektu nowonachiczew.: *zaxec'i*, *zaxec'ir*, *zaxec'*; *zaxec'ink'*, *zaxec'ik'*, *zaxec'in*.

Czas *passé indéfini* (*perfectum*) jest czasem złożonym, składa się z bezokolicznika⁶⁰ i słowa posiłkowego (kopuli). W Kutach słowo o znaczeniu „sprzeda-

⁶⁰ [Informacja niedokładna, tylko część czasowników ma *participium perfecti* identyczne z bezokolicznikiem – A. P.].

łem” ma w tym czasie postać: *zaxil* im. Gdzie indziej analogiczne formy wyglądają następująco: język klasyczny (staroormiański, grabar): *caxéal* em; dialekt Konstantynopola: *zaxaz* em (uwaga! tu forma participialna jest tworzona za pomocą sufiksu *-el*, lecz *-az* < *-ac*); dialekt Cylicji: *zaxel* em; dialekt nowonachiczewański: *zaxil* im.

Imperativus (tryb rozkazujący) ma w dialekcie Ormian polskich następujące formy:

2 os. sing. *zaxe* – ‘sprzed(aw)aj!’ – 2 os. pl. *zaxec‘ek‘* – ‘sprzed(aw)ajcie!’.

Analogiczne formy to w języku klasycznym: *caxea*, *caxec‘êk‘*; w dialekcie Konstantynopola: *zaxe*, *zaxec‘ek‘*; w dialekcie Cylicji: *zaxe*, *zaxec‘ek‘*; w dialekcie nowonachiczewańskim: *zaxe*, *zaxec‘ek‘*.

Formy przeczące trybu rozkazującego (*prohibitivus*) wyrażają zakaz: w Kuchach – mi *zaxi* – ‘nie sprzedawaj!’; w języku klasycznym analogiczna forma miała postać: mi *caxer*; w dialekcie Konstantynopola: mi *zaxer*; w dialekcie Cylicji: mi *zaxer*; w dialekcie nowonachiczewańskim: mi *zaxil*.

Formy imiesłowowe (*participia*) mają w dialekcie Ormian polskich następujące formy: *zaxoğ* – ‘sprzedający’ (< klas. *caxoł*), *zaxaz* – ‘sprzedany’. Klasyczna forma participialna *caxéal* miała znaczenie czynne: ‘ten, który sprzedał’ lub bierne: ‘sprzedany’.

Koniugacja II

Przykład bezokolicznika: *kartału* – ‘czytać’ (< klas. *kardal!*).

Praesens indicativi w dialekcie kuckim: *gi-kartam* – ‘czytam’ < klas. *kardam*. Analogiczne formy w dialektach: Konstantynopola – *gə gartam*, Cylicji – *gu gartam*, Nowego Nachiczewania – *gə gartam*.

Imperfectum w dialekcie kuckim: *gi-kartaii* – ‘czytałem’ (< klas. *kardayi*). Analogiczne formy w dialektach: Konstantynopola – *gə gartayi*, Cylicji – *gu gartayi*, Nowego Nachiczewania – *gə gartayi*.

Czas przyszły (*futurum*) w dialekcie kuckim: *bi kartam* – ‘będę czytał, przeczytam’ (w języku klasycznym: *kardac‘ic‘*). W dialektach Konstantynopola i Nowego Nachiczewania: *bidi gartam*.

Czas przeszły prosty (aoryst) w dialekcie kuckim: *kartac‘i* – ‘przeczytałem’ (< klas. *kardac‘i*). Analogiczna forma w dialektach Konstantynopola, Cylicji i Nowego Nachiczewania: *gartac‘i*.

Perfectum (passé indéfini) w dialekcie kuckim: *kartac‘il im* – ‘przeczytałem’ (< klas. *kardac‘eal em*). Analogiczne formy w dialektach: Konstantynopola – *gartac‘az em*, Cylicji – *gartal em*, Nowego Nachiczewania – *gartac‘il im*.

Tryb rozkazujący w dialekcie kuckim ma formy: *karta* – ‘czytaj!’ (< klas. *karda*), *kartac‘ek‘* – ‘czytajcie!’ (< klas. *kardac‘ek‘*). Analogiczne formy w dialektach Konstantynopola mają postaci: *garta*, *gartac‘ek‘*.

Formy imiesłowowe w Kutach wyglądają następująco: kartac'og – 'czytający' (< klas. kardac'oł), kartac'a3 – 'przeczytany'. W innych dialektach (zachodnich): gartac'og, gartac'a3.

Koniugacja III

Przykład bezokolicznika: t'oęu – 'pozwolić; opuścić, zostawić' (< klas. t'ołowl).

Praesens indicativi w dialekcie kuckim: gi-t'oęum – 'pozwalam' < klas. t'ołowm. Analogiczna forma w dialektach Konstantynopola i Nowego Nachiczewania – gə t'oęum.

Imperfectum w dialekcie kuckim: gi-t'oęui – 'pozwalałem' < klas. t'ołowi. Analogiczna forma w dialektach Konstantynopola i Nowego Nachiczewania: gə t'oęui.

Futurum w dialekcie kuckim: bi t'oęum – 'pozwolę'. Analogiczne formy: w języku klasycznym t'oic', w dialektach Konstantynopola i Nowego Nachiczewania – bidi t'oęum.

Perfectum (passé indéfini) ma w dialekcie kuckim postać t'oęil im – 'pozwoliłem' (< klas. t'ołéal em). W dialekcie Konstantynopola analogiczna forma to t'oęuc'er em, a w dialekcie Nowego Nachiczewanu: t'oęil im.

Imperativus (tryb rozkazujący) od czasownika t'oęu wygląda w Kutach następująco: t'oę – 'pozwól!' (< klas. t'oł), t'oęek – 'pozwólcie!' (< klas. t'ołêk').

Prohibitivus: mi t'oęur – 'nie pozwól!; nie zostawiaj!' < klas. mi t'ołowr, mi t'oęuk – 'nie pozwólcie! nie zostawiajcie!' (< klas. mi t'ołowk'). Tak samo jak w Kutach formy te są (były) wymawiane w Konstantynopolu, Cylicji i w Nowym Nachiczewanie.

Formy participialne (Kuty, Konstantynopol, Cylicja, Nowy Nachiczewan): t'oęog (< klas. t'ołól) – 'pozwalający, zostawiający', t'oęa3 – 'zostawiony, opuszczony'. Klasycznej formie t'ołéal – 'zostawiony' odpowiadają formy dialektalne: t'oęil (Kuty, Nowy Nachiczewan), t'oęer (Konstantynopol), t'ołéal (Cylicja).

Według trzeciej koniugacji odmienia się w Kutach, zdaniem Hanusza, siedem zwykłych czasowników i 22 kausatywne. W języku klasycznym tylko trzy czasowniki odmieniały się według koniugacji na -um: t'ołowl – 'zostawiać, opuszczać; pozwalać', ařnowl – 'brać, wziąć' i lnowl – 'napełniać'.

Według drugiej koniugacji odmienia się 27 czasowników, z czego 21 jest kontynuacją klasycznej koniugacji -am.

Według pierwszej koniugacji odmienia się 80 czasowników, z czego 18 zachowało końcówki klasycznej koniugacji -im, a 61 – koniugacji -am.

Hanusz podaje przy 26 czasownikach dialektu Ormian polskich z Kut formy aorystu, będące kontynuacją form języka klasycznego. W innych czasownikach klasyczny aoryst został zastąpiony formami czasu złożonego: *perfectum* – *passé indéfini*.

Jak zauważamy, patrząc na paradygmaty, końcówki koniugacyjne dialektu kuckiego są w wielu czasach podobne do końcówek średniowiecznego dialektu Cylicji, a jeszcze bardziej – do końcówek dialektu nowonachiczewańskiego.

Druga koniugacja klasyczna na -im odpowiada naszej pierwszej. W paradygmacie pominęliśmy drugą koniugację klasyczną. Na marginesie dodajmy, że poza prefiksem gi- / gə za wpływ dialektu Konstantynopola można uważać (w naszym dialekcie) 1[2?] os. l.mn. I-⁶¹, a koniugacyjne końcówki są identyczne z klas. w czasie teraźniejszym oraz 3 os. l.poj. pols.orm. -e, w klas. mamy -i [?]. Kończątki zaś drugiej i trzeciej koniugacji dialektu kuckiego są identyczne z końcówkami trzeciej (-am) i czwartej (-um) koniugacji dialektu Konstantynopola, z wyjątkiem *passé indéfini* (*perfectum*) oraz z końcówkami klasycznymi z wyjątkiem 1. osoby liczby mnogiej.

Ułomnych (nieregularnych) czasowników jest w dialekcie Ormian polskich sześć. Między innymi są to: g-udim – ‘jem’ (< klas. owtem) oraz g-anim – ‘robię, czynię’ (< klas. arnem). Oto ich porównanie z formami innych dialektów.

	pols.orm.	klas.	konst.	now.nach.	eryw.
praesens	g-udim – ‘jem’	owtem	g-udem	g-udim	utum em
imperfectum	g-udei	owtei	g-udei	g-udei	utum ei
passé indéfini	geril im	kereal em	geraz em	geril im	kerel em
aoryst	gera	keray	gera	gera	kera
imperativus	ger	ker	ger	ger	ker

	pols.orm.	klas.	konst.	now.nach.	eryw.
praesens	g-anim ‘robię’	arnem	g-ənem	g-anim	anum em
imperfectum	g-anei	arnei	g-ənei	g-anei	anum ei
passé indéfini	aril im	arareal em	əraz em	aril im	arel em
aoryst	ari	arari	əri	ari	ari
imperativus	ara, arec ‘ek’	ara, ararêk’	əre, ərek’	ara, arek’	ara, arek’

Hanusz podaje 13 czasowników o znaczeniu biernym (*passivum*) z sufiksem -v-⁶².

	pols.orm.	klas.	konst.	now.nach.	eryw.
praesens pass.	gi-kər-v-im	gr-im	gə kər-v-im	gə kər-v-im	gər-v-um em
futurum pass.	bi-kər-v-im	griec’ im	bidi kər-v-im	bidi kər-v-im	gər-v-elu em
passé indéf. pass.	kər-v-il im	greal em	kər-v-až em	kər-v-il im	gər-v-el em
imp. pass. sing.	kər-v-e	greac’	kər-v-e	kər-v-e	gər-v-ir
imp. pass. pl.	kər-v-ec’ -ek’	grec’ -arowk’	kər-v-ec’ -ek’	kər-v-ec’ -ek’	gər-v-ec’ -ek’

⁶¹ [Niejazne – A. P.].

⁶² [Ich polskie odpowiedniki przybierają niekiedy formy strony zwrotnej, np. krełu – ‘pisać’, kər-v-elu – ‘zostać zapisanym’ albo ‘zapisać się; podpisać się’. A więc 1. osoba l.poj. czasu teraźniejszego gi-kər-v-im może odpowiadać polskiej formie ‘podpisuję się’ – A. P.].

Jeszcze parę słów o formach przeczących (negatywnych). Dla negacji w języku klasycznym dodaje się tylko partykułę przeczącą *oč'* – ‘nie’ – przed formą czasownikową. W dialekcie kuckim (za tradycją cylicyjską), a także w innych dialektach zachodnich używa się form złożonych⁶³. W Kutach „nie piszę” to *č'-im kər-i*. Oto przegląd porównawczy form przeczących czasownika krełu – ‘pisać’ (< klas. greł).

	pols.orm.	cyl.	konst.	eryw.
praesens neg.	<i>č'-im kər-i</i>	<i>č'-em i krem</i>	<i>č'-em kre-r</i>	<i>č'-em gr-um</i>
imperf. neg.	<i>č'-ei kər-i</i>	<i>č'-ei i krel</i>	<i>č'-ei kre-r</i>	<i>č'-ei gr-um</i>
futurum neg.	<i>č'i-bi-kər-im</i>		<i>č'-bidi kre-r</i>	<i>č'-em grelu</i>
passé indéf. neg.	<i>č'-im kəri e</i>		<i>kr-až č'-em</i>	<i>č'-em gr-el</i>
imp.prohibit. sing.	<i>mi kər-i</i>		<i>mi kre-r</i>	<i>mi gr-ir</i>
imp. prohibit. pl.	<i>mi kər-ik'</i>		<i>mi kre-k'</i>	<i>mi gr-ek'⁶⁴</i>

Przymyki na tle porównawczym

W języku ormiańskim występują dwa rodzaje przymyków: prepozycje i postpozycje.

Prepozycje w dialekcie kuckim są następujące: *aranc'* – ‘bez’ (< klas. *ařanc'*), *hamar* – ‘dla’ (< klas. *i hamar*), *zart* – ‘oprócz’ (< klas. *zat*).

Do postpozycji należą: *arač* – ‘przed’ (< klas. *ařaj*), *dag* – ‘pod’ (< klas. *tak*), *edieu* – ‘za, po’ (< klas. *hetew*), *hamar* – ‘dla’ (< klas. *hamar*), *hied* – ‘z’ (< klas. *het*), *k'ov* – ‘koło’, *meč* – ‘w’ (< klas. *mêj*), *mod* – ‘do’ (< klas. *mōt* – ‘bliski’), *mode* – ‘od’ (< klas. *mōt*), *polər* – ‘wokół’ (< klas. *bolor* – ‘cały’), *vəra* – ‘na, nad’ (< klas. *vray*), *tus* – ‘na zewnątrz’ (< klas. *dowrs*), *vəraien* – ‘z (góry, wierzchu, powierzchni)’ (< klas. *i veray*), *timac'* – ‘naprzeciw, przed’ (< klas. *dimac'*), *heru* – ‘z dała’ (< klas. *heři*).

Przysłówki na tle porównawczym

W dialekcie kuckim mamy pięć rodzajów przysłówków:

Właściwe, np. *ambes* – ‘tak’ (< klas. *ayn-pês*)⁶⁵, *oč'* – ‘nie’ (< klas. *oč'*)⁶⁶.

Loci (czyli: miejsca), np. *modig* – ‘blisko’ (< klas. *i mōtoy*), *hos* – ‘tutaj’, *hon* – ‘tam’, *vierə* – ‘w górze, wysoko’ (< klas. *ver*), *tus* – ‘na zewnątrz’ (< klas.

⁶³ [Składających się z zaprzeczonej kopuli i *participium* przeczącego na -r – A. P.].

⁶⁴ [K. Roszko nie podał informacji na temat rozwoju form klasycznego czasu teraźniejszego, które w dialektach nowoormiańskich, w tym także w dialekcie Ormian polskich, nabrały znaczenia trybu zależnego. I tak np. w Kutach *vər kər-im* znaczyło: „żebym pisał”. Odpowiednikiem polskiej formy trybu warunkowego „pisałbym” w Kutach było *bi-kəreii* – A. P.].

⁶⁵ [To nie jest przysłówek, lecz zaimek przysłowny – A. P.].

⁶⁶ [To nie jest przysłówek, lecz partykuła przecząca – A. P.].

dowrs), ur – ‘gdzie’ (< klas. owr), uskit – ‘skąd’ (< klas. owsti), arač – ‘naprzód’ (< klas. araj), heru – ‘daleko’ (< klas. heri).

Temporis (czyli: czasu), np. asor – ‘dzisiaj’ (< klas. ays-ōr), ganux – ‘rano’ (< klas. kanowx), mišt – ‘zawsze’ (< klas. mišt), ter – ‘jeszcze’ (< klas. deř), vağ – ‘jutro’ (< klas. vařiw), erek – ‘wczoraj’ (< klas. erek).

Sposobu, np. tižar – ‘trudno’ (< klas. džowar), bagas – ‘mniej’ (< klas. pakas).

Stopnia i miary, np. šad – ‘dużo, wiele’ (< klas. šat), k‘ič‘ – ‘mało’ (< klas. k‘ič‘), aveři – ‘więcej’ (< klas. aweli), k‘ani – ‘ile?’ (< klas. k‘ani).

Kilka słów o składni na tle porównawczym

Szyk zdania w dialekcie kuckim jest taki jak w języku polskim, tzn. identyczny z szykiem zdania w języku staroormiańskim (grabarze).

Ilustruje to zdanie o znaczeniu ‘Grzegorz zobaczył ptaka, który śpiewał na drzewie’. W języku klasycznym miało ono postać: Grigor etes z-t‘řč‘own-n, or ergêr i veray cařoy-n. W dialekcie polskich Ormian: Krikor desav (ə)z-t‘ərč‘un-ə, vər gi-p‘əč‘er zarin vərə. W dialekcie Konstantynopola: Krikor t‘ərč‘un-ə desav, vor zari vərə g-erker. W dialekcie erywańskim: Grigor t‘ərč‘un-ə tesav, vor cari vərə ierč‘um er.

W dialekcie kuckim orzeczenie stoi przed dopełnieniem, tak jak w języku polskim i staroormiańskim (klasycznym). W innych dialektach nowoormiańskich usytuowane jest prawie zawsze na końcu zdania. Podmiot w naszym dialekcie jest zawsze w nominatiwie, podczas gdy w języku klasycznym mógł także występować w genetiwie i datiwie.

Przydawka dopełniaczowa stoi (w dialekcie Kut) przed rzeczownikiem, do którego się odnosi, a nie – jak w języku klasycznym – po rzeczowniku, np. hor kərič‘ – ‘pióro ojca’ (tak w Kutach, dosłownie: ‘ojca pióro’). W grabarze byłoby: grič‘ hōr.

Przydawka rzeczowna⁶⁷ w dialekcie Ormian polskich stoi przed rzeczownikiem określanym, np. Masis řer – ‘góra Masis (czyli Ararat)’, a więc odwrotnie niż w języku polskim i w grabarze, por. klas. t‘agawor Saowl – ‘król Saul’⁶⁸.

Przymiotnik jest nieodmienny w dialekcie Ormian polskich. Natomiast w języku klasycznym przymiotnik (w funkcji przydawki) stojący przed rzeczownikiem lub po nim odmieniał się wraz z nim.

Dopełnienie bliższe występuje w bierniku (accusatiwie), np. w Kutach mówi się: Dəğa-n desav aź – ‘Dziecko zobaczyło kożę’. W języku klasycznym: Tłay-n etes z-ayc.

⁶⁷ [Zenon Klemensiewicz nazywa ją przydawką wyodrębniającą indywidualizującą – A. P.].

⁶⁸ [Ten typ przydawki K. Roszko mylnie nazywa „przydawką dopowiedzeniową” – A. P.].

Dopełnienie dalsze wyraża się datiwem, ablatiwem lub instrumentalem, np. Kirkor gu-da axpar-i-n xəncər – ‘Grzegorz daje bratu jabłko’. Dopełnieniem dalszym jest tu rzeczownik axpar ‘brat’ występujący w datiwie. W grabarze byłoby: Grigor tay elbōr z-xnjor.

Dalsze przykłady dopełnień dalszych: (Kuty) Gi-gəc‘in et‘ału zov-ov – ‘Zaczynają jechać morzem’. Ostatni wyraz jest tu narzędnikiem (instrumentalem) rzeczownika zov – ‘morze’ (< klas. cov). W grabarze byłoby: Sksanin ert‘al cov-ow. (Kuty) Martik‘ g-əlin nav-e-n – ‘Ludzie wychodzą z (tego) okrętu’. Ostatni wyraz jest tu ablatiwem rzeczownika nav – ‘okręt’. W grabarze byłoby: Mardik‘ elanen i naw-ê-n.

Okoliczniki mogą oznaczać:

Czas, np. ganux – ‘rano’ (< klas. kanowx). Okoliczniki czasu odpowiadają na pytania: iep – ‘kiedy?’ (< klas. erb), ‘od jakiego czasu? w jakim czasie?’. Rzeczowniki będące tymi okolicznikami występują w accusatiwie, datiwie, ablatiwie lub instrumentalu. Przykłady z dialektu Kut wraz z odpowiednikami klasycznymi:

As amar-ə žamp‘a b-anim – ‘Tego lata będę podróżował’ (klas. Z-ays amar-n čanaparhordec‘ayc‘). Okolicznik stoi na początku zdania w accusatiwie.

Žənzəłək‘-nier-ə mart-i-n gu-kan, okostos-i-n g-et‘an – ‘Jaskółki przylatują w marcu, odlatują w sierpniu’ (klas. Cicařownk‘-n gan mart-i, ert‘an ōgostos-i). Okoliczniki (podkreślone) występują tu w datiwie.

As tadum meg aməs-e-n gi-ləmənc‘num – ‘Tę pracę skończę za jeden miesiąc’ (klas. Z-ays ašxatowt‘iwn awartem i mioj amsoy). Okolicznik (podkreślony) jest w ablatiwie.

Urax sərd-ov xağac‘ek‘ – ‘Wesołym sercem bawcie się’ (klas. Zowart‘ srt-ov xałac‘ek‘). Okolicznik (podkreślony) występuje w instrumentalu. Ma on swoją przydawkę wyrażoną nieodmiennym przymiotnikiem urax – ‘wesoły’.

Miejsce. Odpowiadają na pytania typu ‘gdzie?’ ‘dokąd?’ ‘skąd?’, w Kutach: ux (klas. ovr – ‘gdzie?’), uskit – ‘skąd?’. Przykład: Bedros təbradun g-et‘a – ‘Piotr idzie do szkoły’ (klas. Petros ert‘ay i dproc‘). Okolicznik wyrażający kierunek (na pytanie ‘dokąd?’) pojawia się tutaj w accusatiwie.

Miarę, drogę i trwanie. Często odpowiadają na pytanie k‘ani – ‘ile?’ i występują w bierniku, np. K‘ağak‘ gi-sebve hazar hoki – ‘Miasto liczy tysiąc dusz’ (klas. K‘ałak‘ hamari z-hazar hogi). Okolicznik mamy tu w akusatiwie (bierniku).

Przyczynę, np. Inč‘ tun ambes urax is? – ‘Co ty taki wesoły jesteś?’ (klas. Inč‘ dow ayn-pēs owrax es).

Sposób wykonywania czynności, np. Gi-zuruc‘im šušukat – ‘Mówię szeptem’ (klas. Es zrowc‘em ššownjamb).

Cel czynności, np. ies g-əlam (?) ačoğəlu k‘ezi – ‘Ja będę tobie pomagać’ (klas. Es linim ? ōgnel k‘ez). [zdanie niejasne, A. P.].

Orzeczenie zgadza się w dialekcie Ormian polskich z podmiotem pod względem liczby i osoby.

Użycie czasów

Czas terażniejszy może się niekiedy odnosić do przeszłości (!). Stosuje się go w takim wypadku dla uwypuklenia danej formy (czas terażniejszy „historyczny”), np. w zdaniu narracyjnym: Xaraxč‘i-n gi-spanē Boğos-ə – ‘Złodziej zabija Pawła’ (klas. Goł-n spananê z-Pōłos).

Przed wszystkim jednak czas terażniejszy odnosi się, oczywiście, do terażniejszości (związek z chwilą mówienia), np. Himbi g-et‘am – ‘Teraz idę’ (klas. Himay ert‘am).

Czas terażniejszy może wyrażać także prawdy ogólne, niezwiązane z konkretnym czasem, np. Ergir-ə gi-tarna arikag-i-n połər – ‘Ziemia kręci się wokół słońca’ (klas. Erkir-n daŋnay šowrj aregakamb). W dialekcie Konstantynopola: Ergir-ə arekag-i-n šurč gu-ka.

Czasu przeszłego dokonanego (*perfectum*, *passé indéfini*) używa się z braku aorystu. Na przykład z aorystem: (Kuty) Egav xont‘ikar-ə tebi piert-ə – ‘Cesarz przyszedł do zamku’ (klas. Kayser-n ekn i berd). W dialekcie Konstantynopola: Gayser-ə pert-ə egav. W dialekcie polskich Ormian znika aoryst (niektórych czasowników) jak w językach słowiańskich, niemieckim i angielskim (?). Mamy wtedy czas złożony: *passé indéfini (perfectum)*, np. (Kuty) Kədił im meg dənag mə – ‘Znalazłem jeden domek’ (klas. Gteal em mi tnak). W dialekcie Konstantynopola: Kədaž em meg dənig mə. W dialekcie erywańskim: Gətəl em mek tənak.

Trybu **łączącego**⁶⁹ czasu terażniejszego lub przeszłego używa się w zdaniach podrzędnych po spójnikach takich jak ‘oby, żeby’ (< klas. or), iep – ‘gdy, jeśli’. Przykłady: (Kuty) ies k‘ezi bi-kənim z-ad dənag, o hiše ağči-dəğa-n t‘e ies č‘-im eği č‘uruk mart erien seb – ‘Ja kupię tobie ten domek, by pamiętała dziewczyna, że nie byłem złym człowiekiem dla niej’. Odpowiednikiem tego zdania w języku klasycznym byłoby: Es gneč‘ic‘ k‘ez z-ays tnak, zi yišic‘ê ałjik, or es oč‘ leal ic‘em č‘ar mard vasn nora. W dialekcie Konstantynopola: ies k‘ezi at dənig-ə bidi kənem, vorbes-zi hiše ağčig-ə, vor č‘-eğa č‘ar mart iren hamar⁷⁰.

Spójnik iep ma znaczenie podwójne. Może znaczyć ‘gdy’ i ‘jeśli’, np. (Kuty) iep cəmer ilar ‘gdy przyjdzie (będzie) zima’. To podrzędne zdanie w języku klasycznym miałyby postać: Erb jmeñ ic‘ê, a w dialekcie Konstantynopola: Erp cmer əlla. Przykład na drugie znaczenie spójnika iep: (Kuty) iep gərnəm, gu-kam – ‘Jeśli będę mógł, przyjdę’. W języku klasycznym zdanie to przybrałoby postać: Et‘ê karic‘em, gam. A w dialekcie Konstantynopola: iet‘e garenəm, gu-kam.

⁶⁹ [Zob. wyżej: koniec paragrafu poświęconego formom czasownikowym – A. P.].

⁷⁰ [Forma trybu łączącego (koniunktywu) hiše – ‘żeby pamięta(a)’ – w dialektach Ormian polskich i Konstantynopola jest kontynuacją klasycznej formy yišê, która miała w starożytności znaczenie trybu oznajmującego: ‘pamięta’ – A. P.].

Aneks

(dodatkowe teksty z Kut, zebrane i przetłumaczone na język polski
przez Kazimierza Roszkę⁷¹)

Danə ierganə (13)

Erig-martu u gəniḡ-martu tadumnierə ozga in. Jep danə-mart arat g-ane ašnan gam arči-karnan u gi-c 'ane c 'orien, kari, sulu u oḡus, danə-digin haranə g-avule, cianierun, govierun, ieznierun, azierun u xozierun gu-da udelu; govierə u azierə gi-gət 'e; govi gat 'ov gi-hadre artar-ieḡ u banir; azu u očxari gat 'ov (gi-hadre) samakiš. Jep govierə u azierə gət 'il e, gu-da kari u kukuruḡ havierun, patierun, xazierun u truxanierun. Edey gi-kaḡe havḡədnierə. Danə meč g-ep 'e udeləstan. Gədiriḡ-dəḡak 'ə g-ačoḡin hor: meḡə əndi kedin-gədroḡə, amran prečonk ' g-anin hac '-gədriələ, iemšəstanə gi-kaḡen. Axčignierə g-arzec 'nun govierə, ieznierə u azierə. Arzoḡnierə g-arzec 'nun lərnierun vərə berbečnierə u očxarnierə.

Gospodarstwo domowe

Prace mężczyzny i kobiety są różne. Gdy gospodarz orze pole jesienią lub na wiosnę i sieje pszenicę, jęczmień, żyto i owies, gospodyni zamiata stajnię, daje jeść koniom, krowom, wołom, kozom i świniom; krowy i kozy doi; z mleka krowy przygotowuje masło i ser; z mleka kozy i owcy – bryndzę. Gdy wydoiła krowy i kozy, daje jęczmień i kukurydzę kurom, kaczkom, gęsiom i indykom. Potem zbiera jaja. W domu gotuje jedzenie. Chłopcy pomagają ojcu; jeden jako oracz; w lecie wszyscy robią żniwa, zbierają owoce. Dziewczęta pasą krowy, woły i kozy. Pasterze pasą w górach barany i owce.

Mier baxčan Kutierə (14)

Mier baxčain meč unink ' aḡeg iemšəstanə u ərind čičaḡnierə. Ihos gi-desnunk ' soi čičaḡnierə. Šad in korčierə vartenik 'nierun. Ozga zarierə amran əlink ' in gerasnierov, xənḡərnierov, šaptalunierov, salərnierov, danzierov u aḡeg ənguznierov. Danə-diginə danə k 'ov arči-karnan gi-c 'ane pəxg, səx, səxtor, t 'ara, pančar, t 'ut 'u deriev.

Nasz ogród w Kutach

W naszym ogrodzie mamy ładne owoce i piękne kwiaty. Tutaj widzimy różne kwiaty. Wiele jest krzaków róż. Inne drzewa latem są pełne czereśni, jabłek,

⁷¹ Zamieszczone tu przykłady dialektu Ormian polskich z Kut zebrane przez K. Roszkę nie były do tej pory publikowane. Po tekście zapisanym w transkrypcji łacińskiej, ujednoliconę przez prof. Andrzeja Pisowicza, podajemy polski przekład, dokonany przez Roszkę (niekiedy z drobnymi poprawkami). Numery tekstów (podawane w nawiasach) odnoszą się do maszynopisu rozprawy.

brzoskwiń, śliwek, gruszek i dobrych orzechów. Gospodyni na wiosnę sieje koło domu rzodkiew, cebulę, czosnek, pietruszkę, buraki i kapustę⁷².

***Morəstanə Kutierun k'ov* (15)**

Kutierun k'ov gain šad morəstanə. Eğił in moriin mečə soi zarier: fagier, bradnier, berezinanier, verbanier, sosnanier. Huc'uhnierə gi-gədrein č'ər p'adiera u miez gədam arbov g-et'ain tebi Čeremuš, o ad p'adiera plutaiov danin. Erig-martignierə moriin mečə orsa g-et'an. Puškanerov gi-mort'in łabestaknierə, aġviesnierə, kalierə, kazan xozierə, t'ərelenə patierə u ulurnierə, połoviknierə.

Lasy wokół Kut

Wokół Kut było wiele lasów. Były w lesie różne drzewa: buki, jodły, brzozy, wierzby i sosny. Huculi wycinali suche drzewa i wielkie kawałki [drażgi, kłody] wieźli wozem do Czeremoszu, by przewieźć te drzewa tratwą. Mężczyźni chodzą na polowanie do lasu. Ze strzelb zabijają zające, lisy, wilki, dzikie świnie [dziki], latające kaczki, orły i jastrzębie.

***P'ešakarnierə Kutierə* (16)**

Kutierə gain soi p'ešakarnier, inc'oi tercagnierə, garoġnierə, goškarnierə, pašierə, dašoġ-martignierə, ergat'apanoġnierə. Tercagə arač gi-pəte č'uxa məgradov u edeḡ gi-gare aseġov kurč: hałav, bernəvak' erig-martun hamar, ha-kust-vigon gəniġ-martun hamar, erguk'i hamar iapənža məštəxov. Goškarnierə g-anin gašien u dabanen gošəknierə u odvenu haknič amenmegin hamar. Garoġ-gəniġə gi-gare pambage gam abrešume kəšervan u orvan šabiġnierə, gədaven savannierə, lalexignierə u łəvac'k' gəniġ-martignierun hamar. Pašə gi-məgrade mazierə u g-azele miruk'ə u bexierə erig-martignierun. Dašoġ-martə g-ane p'ade dapč'ənnierə u dolabnierə, at'ərnierə, čaržənierə u tərnierə dan hamar. Ergat'apanoġə gi-kahe čokanov ergat'ə, vərme g-ane kamierə u nalierə cianierun hamar.

Rzemieślnicy w Kutach

W Kutach byli różni rzemieślnicy, jak krawcy, szwaczki, szewcy, fryzjerzy, stolarze, kowale. Krawiec najpierw kraje sukno nożyczkami, a potem szyje igłą ubranie: surdut, spodnie dla mężczyzny, suknię dla niewiasty, dla obojga – płaszcz z kozuchem. Szewcy robią buciki za skóry na wierzchy⁷³ i [ze skóry] zelówkowej⁷⁴ oraz obuwie⁷⁵ dla każdego. Krawcowa szyje z bawełny albo z je-

⁷² „Kapustę” określano w Kutach dwoma wyrazami o dosłownym znaczeniu: „kwaśny liść” (A. P.).

⁷³ Tj. miękkiej.

⁷⁴ Tj. twardej.

⁷⁵ Dosłownie: „odzienie nóg”.

dwabiu nocne i dzienne koszule, a z płótna – prześcieradła, chusteczki i bieliznę dla niewiast. Fryzjer obcina włosy oraz goli brodę i wąsy mężczyznom. Stolarz robi z drewna łóżka i szafy oraz krzesła, okna i drzwi dla domów. Kowal wali młotem w żelazo, z którego robi gwoździe i podkowy dla koni.

Šinvack' nar dan (18)

Jep danā-mart g-uze šinelu nar dunā, betke kaḡelu k'arier; gāḡmindərnier, k'iraž, fāx, p'ad, daxtagnier u k'amierə. Jep amen unin, gi-garnan šinelu dunā. Dašoḡ-mart gi-hadre nar tərnierə u čaržənierə, garkə u pidlohan.

Budowa nowego domu

Kiedy gospodarz chce budować nowy dom, potrzebuje zebrać kamienie, cegły, wapno, glinę, drewno, deski i gwoździe. Gdy wszystko mają, mogą budować dom. Cieśla przygotowuje nowe drzwi i okna, schody i podłogę.

Martu marmin (19)

Martu marmin une č'ərs p'aier: kolox, mečk', ergu cervənier u ergu odvənier. Kəlxun vərə gi-desnunk' mazier u ergu angəčənier u eries. Eriesi vərə gi-desnunk' ergu ačvi hied onk'vinierov, k'it' u peran. Erig-mart une biex u miruk'. Gənig-martu mazier in ał-ergan maziere erig-martu. Mečk'in vərə gi-desnunk' šalag, gruck' u p'ər. Viz gi-megdəxc' unu kolox mečk'ov. Gəndik'nier unin ergu zezier, vəronc' me g-udec' nun eri'enc' bizdig dəḡak'nierə. Mart une p'ərin mečə meksev, žigar, aḡek'nier, ergu buriknier, selezinka u pušt. Gruck'in mečə unink' ergu t'ok'ier u sird. Cer u vəd une hing madvənier ohungvənierov. Kolox une oḡuḡ, vərov mart gi-mədməda u gi-mətk'e, inč gi-garna anehu. Angəčov gi-ləse amen. Ačk'ov gi-naie ašxark'ə. K'it'ov g-arne u gi-heva aḡeg fəd. Peranov (pernov) g-ude u gi-zuruc'e. Cervənierov amen g-anin u odvənierov gu-kan u g-et'an. Jep meg martun meksev, aḡek'nierə gam sirdə gi-c'ave, betke cenelu žaranoxə, vər gi-kəre žarier u g-abəspəre mənəlu dapč'unə gam dunā. Jep gi-c'avin t'ok'ier gam buriknier, gi-garna unenəlu ervack', betke g-arne žarə, o aroxčna. Gəndik'nier gi-sirin danəlu osku odornier gam markəde oḡier.

Ciało człowieka

Ciało człowieka ma cztery części: głowę, tułów, dwie ręce i dwie nogi. Na głowie widzimy włosy, dwoje uszu i twarz. Na twarzy widzimy dwoje oczu z brwiami, nos i usta. Mężczyzna ma wąsy i brodę. Włosy niewiasty są dłuższe od włosów mężczyzny. Na tułowie widzimy plecy, pierś i brzuch. Szyja łączy głowę z tułowiem. Niewiasty mają dwie piersi, którymi karmią swoje małe dzieci. Człowiek ma w brzuchu żołądek, wątrobę, jelita, dwie nerki, śledzionę i pęcherz. W piersi mamy dwa płuca i serce. Ręka i noga ma pięć palców z paznokciami. Głowa ma mózg, którym człowiek myśli i zastanawia się, co może zrobić.

Uchem słyzy wszystko. Okiem patrzy na świat. Nosem bierze i wdycha dobry zapach. Ustami je i mówi. Rękami [ludzie] robią wszystko, a nogami chodzą. Gdy człowieka boli żołądek, jelita albo serce, trzeba wołać lekarza, który zapisze lekarstwa i zaleci pozostanie w łóżku lub w domu. Gdy bolą płuca albo nerki, [ludzie] mogą mieć gorączkę. Trzeba brać lekarstwo, żeby wyzdrowieć. Niewiasty lubią nosić złote klejnoty albo perłowe kolczyki.

T'at'av gu-ka (20)

Mier k'ağak'ə šad t'at'av gu-ka. Himbig gi-p'ajle u gi-korkora, gargad gu-ka u gazagnier gi-zarnin. Erginkin vərə edeı desil ink' osku kodi. Oč'-mart g-ele oramə. Jep martignierə gi-ləsin korkorumnier, unin vaxnag.

Deszcz pada

W naszym mieście pada dużo deszczu. Teraz błyska się i grzmi, grad pada i pioruny biją. Potem na niebie zobaczyliśmy tęczę⁷⁶. Nikt nie wychodzi na ulicę. Gdy ludzie słyszą grzmoty, odczuwają strach.

Keği dunə (21)

Danə-mart arči-karnan gi-k'iraže erien dunə u g-uze, o istak erevna. Edeı gi-kaxkəge harənnier u hambar nər c'orien i hamar. Danə dimac' šunə mədik' g-ane, o koğier č'-in kar u gi-hače. Danə-digin ał ierga g-ane danə. Ironk' dak' aməsnierun meč č'-unin adien, betk-in panelu taštın vərə. Cəmerə danə-digin ep'elen zart, iep une adien, gi-mane šad gaž uskuł, edeı gədav g-ane. Žənzələknier gu-kan martin, gi-gəpc'unun erienč' pənier, gi-mənan inčvanə september, edeı g-et'an dak' ergənnierun. Tareru dag šad puk' gu-ka. Milatnierz gi-nəstin dunə u č'-unin dart panelu. Jep ərind or e, milatka gi-ləvana erien ləvac'k'ə. Edeı gi-gaxe amen-meg pan, t'ac' latier, č'uvannierun vərə azbari mečə, o čust č'orna. Cəmerə milatnierz arbov g-et'an čağac'k'ə əlink' bargəžnierzov c'orien, suhui u kari, ux g-ağnan ałəri. Jep b-uzenan unenahu ağeg alur, betk-in ter c'anetu mağov. Mənac'agan zieğ gi-hadrin ał abrank' i hamar.

Wiejski dom

Gospodarz na wiosnę bieli swój dom i chce, by czysto wyglądał. Potem sprzęta stajnie i magazyn na nowe zboże. Przed domem pies pilnuje, żeby złodzieje nie przyszli, i szczeka. Gospodyni także robi porządek w domu. Oni w ciepłych miesiącach nie mają czasu, muszą pracować na polu. W zimie gospodyni oprócz gotowania, gdy ma czas, przędzie wiele motków lnu, potem robi płótno. Jaskółki przylatują w marcu, lepia swoje gniazda, pozostają aż do września, potem odlatują do ciepłych krajów. Pod wzgórzami spada wiele śniegu. Chłopi siedzą

⁷⁶ Dosłownie: „złoty pas”.

w domu i nie mają ochoty pracować. Gdy jest piękny dzień, chłopka pierze swoje pranie. Potem wiesza każdą rzecz, mokre płótna, na sznurach w podwórzu, by szybko wyschło. W zimie chłopci jadą wozem z pełnymi workami pszenicy, żyta i jęczmienia do młyna, gdzie mielią [zboże] na mąkę. Gdy chcą mieć dobrą mąkę, muszą [ją] jeszcze przesiać przez sito. Pozostałą słomę przygotowują jeszcze dla bydła.

***Boltierə Kutierə* (22)**

Kutierə gain soi boltierə. Unein alur, šak 'ar, krupa, k 'ağc 'rut 'in u sapon. Ergusumə uner soi iemšastanə, t 'ut 'u deriev, səx, səxtor, gananc 'u pančar. Iriek 'umə gi-zaxer amen gədav u č 'uxa. Č 'ərsumə al amen latier u hakust amen martun hamar. Ozga bazərgan gi-zaxer daLavərnier, tikałnier, tanagnier, furkulicianier, kavatnier, pialanier u ozga bədəgnier. Soi bazərgan uner parnał hied dołabnierov, at 'ərnierov u dapč 'ənierov, al došaknierov, ioğrannierov, parcierov u gunanierov. Gar boltə gašie panerov. Gi-garnar kənelu soi odvənu haknič ' , cianieru t 'amk ' , zangunier, čamaidan, xaiš, kəsagnierə, ozga torbanier.

Sklepy w Kutach

W Kutach były różne sklepy. Miały mąkę, cukier, krupy, słodycze i mydło. Drugi miał różne owoce, kapustę, cebulę, czosnek, sałatę i buraki. Trzeci sprzedawał wszelkie płótna i sukna. Czwarty – jeszcze wszelaką bieliznę i ubrania dla każdego człowieka. Inny kupiec sprzedawał talerze, łyżki, noże, widelce, kieliszki, szklanki i inne garnki. Inny kupiec miał skład z szafami, krzesłami i łózkami, a także z pierzynami, kołdrami, poduszkami i kocami. Był sklep z rzeczami ze skóry. Można tam było kupić różne obuwie, siodła dla koni, strzemiona, walizy, rzemień, teczki, różne torby.

Zwroty i powiedzenia (31)

Xərgə z-ink 'ə Debrecin, iep ink 'ə seb č ' -ide – „Posyłaj go do Debreczyna, gdy nie zna rachunku”

Kidis hainag zuruc 'elu? – „Czy umiesz mówić po ormiańsku?”

Šad pariev g-anim – „Serdecznie pozdrawiam” [A. P.]

Parov mənəs! – „Żegnaj!” [dosłownie: Obyś pozostawał z dobrem! – A. P.]

Parov et 'as! – „Żegnaj!” [dosłownie: Obyś szedł z dobrem! – A. P.]

Parov handəbink '! – „Do zobaczenia!” [dosłownie: Spotkajmy się z dobrem, w dobrych okolicznościach! – A. P.]

Parov hasnik '! – „Pomyślności!” [dosłownie: Obyście doszli / dotarli z dobrem! – A. P.]

Hrame! – „Proszę!” [dosłownie: Rozkazuj! – A. P.]

Hramec 'ek '! – „Proszę!” [dosłownie: Rozkazujcie! – A. P.]

Hramank 'ət! – „Szanowny Panie! Szanowna Pani!” [dosłownie: Twój rozkaz! – A. P.]

Hramank 'nerət! – „Szanowni Państwo!” [dosłownie: Wasze rozkazy! – A. P.]
Surp Anton, dur, o gamk 'ə sk 'ugə əla, u zim zienə t 'ox tarnə! – „Święty Antoni! Daj, by stała się Twoja wola i by moja strata wróciła!”

Inc 'oi ot 'il is? – „Jak nocowałeś?” [Jak ci się spało? – A. P.]

Inč 'ov g-et 'as? – „Czym jedziesz?”

Oč 'mart č 'i-b-et 'a – „Nikt nie pójdzie”

Ego indas! – „Chodź tutaj!”

Pusta sk 'ug k 'atəl! – „Próżny twój chód!” [Na darmo idziesz – A. P.]

Ter gu-kas – „Jeszcze przyjdiesz”

Č 'unim adien – „Nie mam czasu”

Ink 'ə miez lizu une – „On ma wielki język”⁷⁷

Z-cerk 'gi-baknim! – „Rączki całuję!”

Č 'urug aril is – „Źle zrobiłeś”

Astvaž k 'ezi xəsmat ačoǵe! – „Niech cię Bóg obdarzy szczęściem!”

Asoǵin ləsoǵ betke u ləsoǵin asoǵ betke – „Mówiącemu potrzebny jest słuchający i słuchającemu potrzebny jest mówiący”

Vai an tuzin, o oxtnački zink 'ə gi-zeze – „Biada tej biedzie, którą siedmiooki bije”

Vai an iexin, o var gi-vot 'e – „Biada temu tłuszczowi, który w dół wycieka”

Vov aǵeg (aheg) gi-k 'aše, arrač g-et 'a – „Kto dobrze ciągnie, naprzód idzie”

Mamo, liubko, gi-mernim, karkəvelu ies g-uzim. Poje, orti, bi-mernas, karkəvelu b-uzenas – „Mamo, lubko, umieram, żenić się chcę. Poczekaj, synu, umrzesz, żenić się zechcesz”

Bibliografia

(obejmuje także prace cytowane we wprowadzeniu A. Pisowicza oraz bibliograficzne uzupełnienia redakcji tomu; opisy bibliograficzne stosowane przez autora zostały rozwinięte i poprawione przez redakcję)

Źródła archiwalne

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie: sygn. Dokt. 49/61, K. Roszko, „Badania nad dialektem Ormian polskich z Kut”, praca doktorska na Wydziale Filologicznym UJ przy Katedrze Filologii Orientalnej w Krakowie, [Kraków] 1961

Biblioteka Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie: sygn. 3543 IV Rkps, „Akta zaręczynowe i małżeńskie, wraz ze spisem posagów parafii ormiańsko-katolickiej w Stanisławowie z lat 1693-1784”

Biblioteka w Wiedniu: rękopiśmienny słownik ormiańsko-kipczacki⁷⁸

⁷⁷ To znaczy: jest plotkarzem.

⁷⁸ [Redakcja: Nie jest pewne, który z rękopiśmiennych słowników kipczacko-ormiańskich przechowywanych w bibliotekach wiedeńskich wykorzystał w swej pracy Kazimierz Roszko: z Nationalbibliothek (sygn. Cod. Arm. 3, pochodzący z Mołdawii, a zakupiony przez

Instytut Pamięci Narodowej: sygn. IPN BU 00170/418

Zbiory własne autora: „Dochód ormiański parafii kuckiego kościoła w latach 1862-1866”, rkps; S. Roszka, „Thesaurus linguae armenicum / Գաւիճ հայոց լեզուի կաւթ բառարանի” [Skarbiec języka ormiańskiego], rkps (obecnie dostępny w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie, nr ident. NDIGEZ026230); S. Roszka, „Dictionarium linguae armenae / Բառգիրք հայոց լեզուի”, kopia sporządzona przez J. Moszoro, rkps (dawniej w posiadaniu m.in. kapituły ormiańskokatolickiej we Lwowie)

Źródła drukowane

Fejér G., *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, 5/3, Budae 1830

Katalog rękopisów ormiańskich i gruzińskich, oprac. K. Roszko, J. Braun, red. E. Słuszkiewicz, Warszawa 1950

Pod Araratem i Kazbekiem: przysłowia, bajki, zagadki, wybór i tłum. K. Roszko, J. Braun, Warszawa 1962

Simonis de Keza, *Chronicon Hungaricum*, Bedae 1782

Thuroczi J., *Chronica Hungarorum*, Augsburg 1488

Opracowania

[Aczarian H.] Աճառյաւն Հ., *Զննութիւն Առաջադի բարբառի* [Studium dialektu ardialskiego], *Երևան* [Erywań] 1953

Adjarian H., *Classification des dialectes armeniens*, Paris 1909

[Aliszian G.] Ալիշան Գ., *Միասլան. Տեղագրութիւն Միւնկաց աշխարհի* [Sisakan. Topografia kraju], *Վենետիկ* [Wenecja] 1893

[Bağgirk'] *Բառգիրք աշխարհաբարէղ է գրաբար* [Słownik nowormiańsko-starormiański], *Վենետիկ* [Wenecja] 1869

Barącz S., *Rys dziejów ormiańskich*, Tarnopol 1869

Barącz S., *Żywoty sławnych Ormian w Polsce*, Lwów 1856

Bischoff F., *Urkunden zur Geschichte der Armenier im Lemberg*, Wien 1885

[Bższkianc M.] Բժշկեան Մ., *Ճանապարհորդութիւն ի Լեհաստան եւ հայր կողմանս բնակեալս ի հայկազանց սերեղոց ի նախնեաց Անի քաղաքին* [Podróż do Polski i innych miejsc zamieszkałych przez Ormian wywodzących się od przodków ze stolicy Ani], *Վենետիկ* [Wenecja] 1830

[Dagbaszian A.] Дагбашян А., *Полный армяно-русский словарь* [Pełny słownik ormiańsko-rosyjski], Тифлис [Tyflis] 1911

Deny J., *L'armeno-coman et les „Ephemerides” de Kamieniec (1604-1613)*, Wiesbaden 1957

Gawroński A., *Język Ormian polskich*, w: *Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich*, red. H. Ułaszyn et al., *Encyklopedia polska*, 2, Kraków 1915, s. 452-455

kamienieckiego awakereca Nersesa Hołubowicza w 1638 roku) czy z Bibliothek der Mechitharisten-Congregation, gdzie znajdują się dwa takie słowniki wywodzące się ze Lwowa (sygn. 81 – napisany lub skopiowany przez Zadika Bogdanowicza w 1613 roku; sygn. 311 – pozyskany przez arcybiskupa Mikołaja Torosowicza od księdza Owanesa/Jowanesa Miskowicza/Mikołajowicza Iwaszkowicza, zakrystiana katedralnego)].

- [Garibian A. S.] Гарибян А. С., *Краткий курс армянского языка* [Krótki kurs języka ormiańskiego], Ереван [Erywań] 1960
- Hanusz J., *Beiträge zur armenischen Dialectologie*, „Vienna Oriental Journal”, 1887-1889, 1, s. 181-197, 281-313; 2, s. 63-70, 124-132, 291-308; 3, s. 38-50
- Hanusz J., *O języku Ormian polskich. Głosownia gwary ormiańskiej w Kutach*, „Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności”, 13, 1889, s. 214-296
- Hanusz J., *O języku Ormian polskich*, „Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności”, 11, 1886, s. 350-481
- Hanusz J., *O nazwiskach Ormian polskich*, „Muzeum”, 2, 1886, 10, s. 565-573
- [Historia] Հայ գրականության պատմություն [Historia literatury ormiańskiej], 2, Վենետիկ [Wenecja] 1905
- [Karamadżian S.] Չարամաճեան Ա., *Նոր Բառագիրք Հայերէն Լեզուի* [Nowy słownik języka ormiańskiego], Վ. Պոլիս [Konstantynopol] 1910
- Karst J., *Historische Grammatik des Kilikisch-Armenischen*, Strasburg 1901
- [Kiupelian A. S.], Քիւփէլեան Հ. Ա., *Երեքլեզուական բառագիրք. Տաճկերեն-հայերեն-գաղղղերեն, հայերեն համարումք երեքլեզուական օսմանական բարբառն* [Słownik trójjęzyczny turecko-zachodnioormiańsko-francuski wraz z krótką gramatyką dialektu osmańskiego], Վիեննա [Wiedeń] 1883
- Kowalski T., *Wyrazy kipczackie w języku Ormian polskich*, Wilno 1938, odbitka z: *Księga pamiątkowa ku czci J. E. Hachana H. Seraji Szapszala w X-tą rocznicę Jego ingresu*
- Lechicki C., *Kościół ormiański w Polsce*, Lwów 1928
- Magakian G., *Przegląd kilku polskich zapożyczeń w gwarze Ormian z Kut*, „Our Europe. Ethnography – Ethnology – Anthropology of Culture”, 8, 2019, s. 13-26
- Mańkowski T., *Orient w polskiej kulturze artystycznej*, Wrocław–Kraków 1959
- [Mesropian A. O.] Месропян А. О., *Аспекты развития армянских диалектов в диаспоре центральноевропейских стран* [Aspekty rozwoju dialektów ormiańskich w diaspory krajów środkowoeuropejskich], „Judaica Petropolitana”, 8, 2017, s. 108-116
- Mojzesowicz M., *O Ormianach w Kutach*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 1, 1927, 1, s. 6-11
- Mojzesowicz M., *Okres Bożego Narodzenia u Ormian w Kutach*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 2, 1928, 18/19, s. 144-147
- Mojzesowicz M., „*Urach leruk dzynyntiam*” (*kolęda kucka*), „Posłaniec św. Grzegorza”, 6, 1932, 12 (67), s. 183-184
- Mojzesowicz M., *Wesele ormiańskie*, „Posłaniec św. Grzegorza”, 3, 1929, 22/23, s. 38-44
- Pisowicz A., *Opowieści ormiańskie z miasteczka Kuty w tłumaczeniu na język polski wraz z komentarzami*, „Krakowskie Pismo Kresowe”, 8, 2016, s. 269-292, <https://doi.org/10.12797/KPK.08.2016.08.05>
- Pobożniak T., *Przyczynki do historii języka Ormian polskich*, „Sprawozdania z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, 53, 1952, 7-10, s. 449-451
- Roszko C., *A Classical Armenian Grammar (Morphology, Syntax, Texts, Vocabulary)*, Indianapolis 1970
- Roszko K., *Les contes des Arméniens polonais de Kuty. Textes, traduction et vocabulaire (suite)*, „Folia Orientalia”, 4, 1961, s. 175-185
- Roszko K., *Les contes des Arméniens polonais de Kuty. Textes et traduction*, „Folia Orientalia”, 1, 1959, fasc. 2, s. 274-295

- Słuszkiewicz E., *O charakterze języka ormiańskiego, jego pokrewieństwach z innymi językami i fazach rozwojowych*, „*Posłaniec św. Grzegorza*”, 8, 1934, 3/4 (82/83), s. 21-27
- Słuszkiewicz E., *Remarques sur la langue turque des Arméniens et sur les emprunts turcs de l'arménien*, „*Rocznik Orientalistyczny*”, 14, 1938, s. 136-154; 15, 1949, s. 268-320
- Stopka K., *Ormianie polscy – początki*, w: *Ormianie*, red. B. Machul-Telus, Warszawa 2014, s. 13-44
- Stopka K., Zięba A. A., *Ormiańska Polska*, Warszawa 2018
- Theodorowicz L., *O języku ormiańskim (na marginesie artykułu p. E. Słuszkiewicza)*, „*Posłaniec św. Grzegorza*”, 8, 1934, 7/8 (86/87), s. 57-58
- [Tomson A.] Томсонъ А., *К фонетике говора польских (галицких) армян*, w: *Записки Императорскаго Новоросійскаго Университета*, 77, 1899
- [Troickij I.] Троицкий И., *Изложение веры Церкви Армянския начертанное Нерсесом, кафоликосом армянским, по требованию боголюбивого государя греков Мануила. Историко-догматическое исследование в связи с вопросом о воссоединении Армянской церкви с Православною* [Wyznanie wiary Kościoła ormiańskiego spisane przez Nersesa, ormiańskiego katolikosa, na prośbę miłującego Boga władcy Greków Manuela. Studium historyczno-dogmatyczne w związku z kwestią zjednoczenia Kościoła ormiańskiego z prawosławnym], Санкт-Петербург [Petersburg] 1875
- Wójcik-Keuprulian B., *Ormianie polscy*, Lwów 1933
- Wójcik-Keuprulian B., *Z dziejów Ormian w Polsce*, „*Posłaniec św. Grzegorza*”, 5, 1931, 53/54, s. 146-160
- X. Y., *Z wielkanocnych zwyczajów Ormian w Kutach*, „*Posłaniec św. Grzegorza*”, 3, 1929, 22/23, s. 56
- [Zachariasiewicz F. K.] X. Z., *Wiadomość o Ormianach w Polsce*, Lwów 1842

Kazimierz Roszko, *A grammatical outline of the dialect of the Polish Armenians from Kut*

In the 1950s, the Armenian and Greek Catholic priest Kazimierz Roszko (1916-1987), lector of the Armenian language at the Jagiellonian University, collected materials on a vanishing dialect of the Polish Armenians, which was spoken longest in the town of Kut by the Czeremosz River. His doctoral thesis prepared on this subject is still a manuscript. The article includes its main fragments elaborated by Andrzej Pisowicz. As material for the doctoral dissertation of Roszko, texts collected by him and published in the journal “*Folia Orientalia*” were used, as well as materials published in the 19th century by Jan Hanusz and supplements of Bogdan Dawidowicz and Jerzy Kuryłowicz from the 1920s and 1930s. The native words of the Armenian dialect from Kut constitute a continuation of the vocabulary of the Old Armenian language. Furthermore, the dialect of the Polish Armenians abounds with primarily Turkic borrowings (mainly from the Kipchak language), among which one can find words of the Arabic origin (Semitic words) and the Persian origin (Iranian, Indo-European words). The Armenians of Kut also borrowed many words from the Romanian language, which they had spoken before arrival to the Czeremosz River.

The newest borrowing layer of the dialect of the Armenians from Kutu includes Ruthenian and, of course, Polish words. The article discusses phonetics, morphology and syntax against the comparative background. A few texts which illustrate the dialect have been presented in the appendix.

Keywords: Kutu, Western Armenian language, dialect of Kutu, Kazimierz Roszko, Jagiellonian University

Կաժիմիեժ Ռոշկո, Կուտիի լեհահայերի դիալեկտի քերականական ուրվագիծը

Համառոտագիր. Հայա- և հույնակաթոյիկ քահանա Կաժիմիեժ Ռոշկոն (1916-1987)՝ Յագելոնյան համալսարանի հայոց լեզվի դասախոսը, 1950-ական թվականներին հավաքում էր նյութեր լեհահայերի մահացող դիալեկտի (բարբառի) վերաբերյալ, որով ամենատեղաբն էին խոսում Չերեմոշի ավերին գտնվող Կուտի քաղաքում: Այդ թեմային նվիրված նրա դոկտորական թեզը պահպանվել էր ձեռագրերում: Հոդվածը պարունակում է այդ թեզի հիմնական դրվագները Անջեյ Պիտվիչի ուսումնասիրությանն ենթադրյալ:

Որպես դոկտորական ատենախոսությանը նվիրված նյութեր՝ Ռոշկոն օգտագործվել է ոչ միայն իր կողմից հավաքված և «Folia Orientalia» ամսագրում տպագրված տեքստերը, այլև 19-րդ դարում Յան Հանուշի կողմից հրատարակված աշատու, ինչպես նաև քահանա Բոգդան Գավիդովիչի և Յեժի Կուրիլովիչի 1920-ական և 1930-ական թվականներից լրացումները: Կուտիի հայերենի դիալեկտի մայրենի արտահայտությունները գրաբարի բառապաշարի շարունակությունն են: Բացի այդ, լեհահայերի բարբառը առատորեն հագեցած է փոխառություններով, հիմնականում թյուրքական (գլխավորապես՝ դիչադերեն լեզվից), որոնց թվում հանդիպում են նաև արաբերեն (սեմական) և պարսկերեն (իրանական, հնդեվրոպական) ծագում ունեցող բառերը:

Բազմաթիվ բառեր Կուտիի հայերը վերցրել էին ռումիներենից, որով խոսում էին մինչև Չերեմոշի ավերին գալը: Կուտիի հայերենի բարբառի փոխառությունների վերջին շերտը՝ ռուսերեն արտահայտություններն էին և, իհարկե, լեհերեն բառը: Հոդվածում քննարկվում են հնչյունաբանությունը, ձևաբանությունը և շարահյուսությունը համեմատական սկզբունքով: Հավելվածում զետեղված են դիալեկտը պատկերող մի քանի տեքստեր:

Բանալի բառեր. Կուտի, արևմտահայերեն լեզու, Կուտիի դիալեկտ (բարբառ), Կաժիմիեժ Ռոշկո, Յագելոնյան համալսարան